

מסובלימציה של הנשיות לסובלימציה של האימהות: שלבים ביחסו של השומר-הצעיר לנשים

אייל כפכפי (ז"ל)

השומר-הצעיר התפרסם הן ב'עדה הארוטית' שהוקמה בביתניה עילית הן בפוריטניות שיוחסה לו. מנהיג התנועה, מאיר יערי, אשר הושפע בראשית דרכו הציבורית מהארוטיקה של תנועת הנוער הגרמנית, שהקצתה לנשים מקום רק בשולי החברה והתמקדה בעדת הגברים, מיהר להתפכח ודגל בנישואים מונוגמיים כפשוטם. הארוטיקה במובנה הראשוני, המיניות, תידחק לשוליים בחברה הקיבוצית בכלל ובנוער השומר-הצעיר בפרט, ובתחום החינוך בקיבוץ הארצי תירש את מקומה הסובלימציה של היצר המיני. החינוך יכוון, בין השאר באמצעות המקלחת המשותפת, לנטרול היצר המיני ולהימנעות מיחסי מין עד לאחר גיל 18, כדי לעדן יצר זה ולכוונו להשתלמות רעיונית, חברתית, יצירתית – וגם לכוון עבודה במשק.¹

אך עיון מחודש במקורות השומר-הצעיר כבר הראה כי למחלוקת שחצתה את הנהגת התנועה בכל התחומים החברתיים-פוליטיים היו מלכתחילה השלכות ברורות גם בתחום הפמיניסטי: מול מאיר יערי, שיוזם הקמת עדת גברים, היו בהנהגה שציידו בשוויון האישה והציבו עיקרון זה ביסוד החינוך המשותף בקיבוצי השומר-הצעיר.² גם לאחר שזנח יערי לגמרי את חלומותיו על ארוטיקה גברית וגרס נישואים קונבנציונליים בתכלית, ניכרו הבדלים בינו לבין חבריו בשאלת מקומה של האישה בתנועה ובחברה בכלל. להלן ייעשה ניסיון לעקוב אחר הגישה לסוגיית שוויון האישה, האם והילד בתנועה זו.

עדת הגברים: חלומו הארוטי של יערי

מאיר יערי לא היה בין ראשוני העולים לארץ-ישראל מקרב חברי תנועת השומר-הצעיר, ובראשית העלייה השומרית גם לא נמנה עם מנהיגי התנועה. ב-1919 מינה עצמו מרדכי

* המערכת מביעה צערה על מותה בטרם עת של ד"ר אייל כפכפי.

1. דוד ביאל, ארוס והיהודים (תרגום כרמית גיא), תל-אביב 1994, עמ' 243-257.

2. מתתיהו מינץ, חבלי נעורים: התנועה השומרית 1911-1921, ירושלים 1995.

שנהבי, מראשוני העולים של השומר-הצעיר בימי העלייה השלישית, למעין דובר המביא את דבר הארץ לשומר-הצעיר בחו"ל ואת דבר השומר-הצעיר למנהיגי תנועת הפועלים בארץ. כמי שהקדים לעלות ארצה, עבד בה והסתגל אליה, ובכלל זה עמד בהתקפי קדחת קשים, הדברים שאמר בוועידת השומר-הצעיר שנערכה בלבוב ב-1920 התקבלו בתשומת לב רבה בקני התנועה בוורשה, בווינה ובגליציה.³ יותר מכל חבר אחר בתנועה הוא עורר את ה'שומרים' לעלות, כששב לתנועה להסביר את המציאות בארץ ואת אפשרויות העלייה אליה. שנהבי היה קל בהידברות במגעיו עם מנהיגות העלייה השנייה בארץ, במיוחד עם ראשי הפועל-הצעיר, שראו בתנועת השומר-הצעיר מועמדת להיקלט בשורותיהם. גם שנהבי סבר כך, אך נדבר גם עם הנהגת אחדות-העבודה, ונחשב לאחד ממנהיגי השומר-הצעיר בארץ.⁴

מאיר יערי עדיין עמד בצלם של חברים רבים אחרים, וגם בצלו של אחיו הבכור משה ואלד. לימים ניכס יערי לעצמו את המכתב המפורסם, 'בראש וראשונה ידיים', ששלח אחיו לכינוס התנועה שהתקיים ביולי 1918 בטרנבה ויז'נה שבגליציה. המכתב, שחנך את התקופה החלוצית בתנועת השומר-הצעיר, מופיע 'בחתימתו [של יערי] בכל פרסומי התנועה', והוא אף פותח את הספר הראשון בכתביו בדרך ארוכה.⁵ נראה שיערי ביקש לייחס לעצמו את הראשוניות בחיוב עבודת הכפיים, בעיקר בחקלאות:

אנו רוצים לחנך דור קשה וחזק, ולא רכרוכי ושוגה בדמיונות. הנוער שלנו צריך להתכונן לחיי עמל ולדעת את תפקידו בגולה ובארץ אבות. הפריית אדמת-בור וסלעים, חולות ומדבריות – רק זרוע גיבורים תעשה עבודה זאת, ולא משוררים או חסידים עיוורים של [...] וינקן. הכרח הוא לפתח את המחשבה והלב, הרצון והאופי [...] זוהי אנרגיה-בכוח שיש להמירה בחיי-עבודה.

בחרדה אני מסתכל בקנים השומריים שלנו ששולטים בהם לא גברים, אלא מלאכי היופי והאהבה. במקום להשקיף בעוז על החיים, מרחפים בחורינו בשמי המיסטיקה והאשליה. לא זוהי המטרה של השומר. לו נוצרה ההסתדרות השומרית לשם טיפוח השלימות המוסרית, יפיי-הרוח והערצת הדרי-הטבע – לא היתה צריכה להיקרא בשם 'השומר' [...] השומר בארץ העברים איננו חולם בהקיץ. [...] אנו חייבים [להקים] דור [...] למסורת היהדות הפעילה והלוחמת. [...] לא עטים, נייר ודיו, לא אודות והימנונים, לא וידויים והשתפכויות-הנפש, אלא משורים, גרוינים, מעדרים ובראש-וראשונה – ידיים! הבו לנו את ידיכם! אצלכם שלטת המחשבה, הספר. במחשבתכם – שבת-עולמים. יש לחיות חיי חול ועבודה במשך ששת ימי המעשה, ולחוג את שבת-המחשבה

3. שלמה בן יוסף (הורוביץ), 'שומריה', מקורות לחקר תולדות השומר הצעיר, 1 (מרס 1984), עמ' 33.

4. מינץ, חבלי נעורים, עמ' 193.

5. מאיר יערי, בדרך ארוכה, מרחביה 1947, עמ' 11; מינץ, חבלי נעורים, עמ' 96-97, הערה 13. ביאל, למשל, מביא את הדברים כאילו כתב אותם יערי. לדבריו, הוא לקח אותם מ'המקור' – ספרו של יערי בדרך ארוכה (ביאל, ארוס והיהודים, עמ' 245, 369, הערה 35).

רק ביום אחד. רק בעבודה ובפעולה נקדש את שם השומרים. בסימן הריאליזם, ולא בסימן הרומאנטיקה, צריכה לעמוד עבודתנו...⁶

משה ואלד הגיב על הלך-הרוח הרומנטי-ארוטי שנולד מן המפגש החד-פעמי של ראשוני השומר-הצעיר בגליציה עם וינה, העיר האירופית עשירת התרבות, בימי המלחמה. שם ינקן כמה ממעצביה של התנועה, ובכללם מאיר יערי, תערובת של השפעות. ה'ארוטיקה' של השומר-הצעיר מיוגה יסודות שונים: הפרשנות הנוסטלגית-מיסטית של החסידות כעדה, מהגותו של מרטין בובר; תפקיד המנהיג בתנועת הנוער הגרמנית 'וואנדרפוגל' כ'תרבות נעורים'; החלוציות שתהא ניוונה מהמעיינות הרומנטיים-מיסטיים, ותעצב את עדת הנעורים בכוח שריריה, משיכתה הארוטית וחווה הלאומי-חברתי.⁷ את השפעותיה של תנועת הנוער הגרמנית ספגו חברי השומר-הצעיר ישירות מכתבי הנס בליהר⁸ וגוסטב וינקן, וכן באמצעות זיגפריד ברנפלד, שהסתדרות הציונית הפקידה בידיו את טיפוח החינוך היהודי בווינה, ושם גם קשר קשרים עם השומר-הצעיר. בווינה גם ספגו חברי השומר-הצעיר את תורת הפסיכואנליזה ואת תורתו האנטישמית של אוטו ויינינגר על נשיותם של הגברים היהודים, שנחשבו בעיניו למעין 'מין שלישי', בין אישה לגבר.⁹ מוטיבים ציוניים של התגברות על התכונות היהודיות הגלותיות, שתוארו כ'נשיות' שליליות,¹⁰ ועיצוב היהדות מחדש כ'יהדות השרירים'¹¹ לא היו חדשים אפילו בקרב החלוצים בארץ.¹²

יערי רקם תוכניות להגשמה בארץ, וסמך על שותפות עם מרדכי שנהבי, שאותו ייעד

6. יערי, בדרך ארוכה, עמ' 11. השוו: מינץ, חבלי נעורים, עמ' 88-89; משה צ'ז'ויק, האיחוד בין 'השומר' ו'הצעיר ציון', חיפה 1984, עמ' 75. דוד זית ויוסף שמיר, עורכי הקובץ מאיר יערי: דיוקנו של מנהיג כאדם צעיר (תל-אביב 1992), נאלצו להזכיר עובדה לא-נעימה זו אך נזהרו מלייחס אותה ליערי עצמו (שם, עמ' 27).
7. דברי אליעזר הכהן בעצרת לזכרו של מרטין בובר, הדים, 82 (ינואר 1966), עמ' 89-91. ראו גם: מוני אלון, 'חברת הנעורים בימינו', אגרת לחינוך (מאי 1980), עמ' 24.
8. הנס בליהר דן בחיבורו על תולדות תנועת הנוער הגרמנית ברעיון עדת הגברים. ראו: Hans Bluecher, *Die Deutsche Wandervogelbewegung als Erotisches Problem*, Jena 1910; וכן: idem, *Rolle der Erotik in der Mänslichen Gesellschaft*, Jena 1919-1920. ראו גם: מינץ, חבלי נעורים, עמ' 303-306. יערי לא הסתיר את השפעתו של בליהר עליו ועל חבריו. ראו: מאיר יערי, 'שבלים בהתפתחות השומר-הצעיר בארץ', הרצאה בסמינר הרעיוני של השומר-הצעיר, ספטמבר 1940, מקורות לחקר תולדות השומר הצעיר, 4 (אפריל 1986), עמ' 12.
9. גם משום שיחוסה להם גירוסיות אשר בדרך כלל זוהתה עם הנשיות. ראו: Sander L. Gilman, *Freud, Race and Gender*, Princeton, NJ 1993, pp. 45, 78.
10. על המוטיבים האנטי-נשיים ביהדות המודרנית ראו למשל: ניצה אברבנאל, חווה ולילית, רמת-גן 1994.
11. דן ביתן, "און שגיא פורח": מיתוסים של גבורה בראשית הציונות, בתוך: דוד אוהנה ורוברט ס' ויסטריך, מיתוס וזיכרון: גלגוליה של התודעה הישראלית, תל-אביב 1996, עמ' 169-180.
12. במכתבי חלוצים שונים האישה מתוארת כמאימת לדרדר את הגבר החלוץ אל מחוז החומר ו'הוזהמה'. מכתב גרשון חנוך, ללא תאריך, ועוד מכתבים, ובעיקר דעתו המנוגדת של א"ד גורדון, ראו: אה"ע VII 26 108.

להיות אחד משלושת השותפים להנהגה. אבל שלא כשנהבי, עדיין לא קנה לעצמו שם בתנועה.¹³

יערי היה שותף למפגש התרבותי המעצב בווינה, ואף חיוק בקן השומר-הצעיר שם את השפעתה המיסטית של תנועת הנוער הגרמנית. שלא כאחיו, שהתווה את ראשית דרכו של השומר-הצעיר לגבריות חלוצית ארצית, ראה מאיר יערי את העלייה לארץ-ישראל 'כדרך היחידה לישועה ארוטית-אישית',¹⁴ ועד שעלה ארצה במאי 1920 שרטט מצע לתנועה שבו הוצגה העלייה כאמצעי 'לישועה ארוטית אישית'.¹⁵ הוא קיווה להפיק מהשיבה למולדת העתיקה מעין 'ספונטניות ארוטית' והועיד לתנועת השומר-הצעיר תפקיד תרבותי מוביל במגמה זו.¹⁶ הוא ניסה להתחבר אל שנהבי בארגון העלייה השומרית ועיצובה, וב-3 בפברואר 1920 הציע לו לכונן בארץ לשכת מודיעין מיוחדת שתארגן את המושבה השומרית כ'קיבוץ מיוחד לחיים חזקים וחופשיים'.¹⁷

בגלל החרפת המצב הלאומי-בטחוני בארץ-ישראל באותם ימים, במיוחד בגבול הגליל העליון, הציע יערי שהשומר-הצעיר יקים מושבות של 'קוזקים' יהודים, 'נועזים וחופשיים'. גברים אלה, 'להק לוחמים המוקפים על ידי בני לווייתם', יימנעו מלהקים קבוצה 'רכה' ו'נשית' בנוסח העלייה השנייה, אלא יכוננו מסדר גברים כאנטיתזה למשפחה. יערי הזהיר כי יש למנוע כניסת נשים למסדר הגברים. נוכחותן תוגבל למושבות בעורף, שם ילדו את ילדי השומרים. הוא התווה מצע זה בהשפעת זיגפריד ברנפלד, שגם הוא שרטט תוכנית להקמתו של 'מחוז נעורים' לגברים צעירים בלבד, שיגשימו בארץ את 'תרבות הנעורים'.¹⁸ מקצת חברי השומר-הצעיר שעלו לארץ-ישראל, ובהם יערי, התרכזו בביתניה עילית שמעל הכינרת. סמוך להקמת ההסתדרות הכללית, בדצמבר 1920, נעשתה סלקציה בביתניה. תחילה נבחר גרעין של שלושה – משולש ההנהגה של גליציה, מאיר יערי, דוד הורוביץ ובנימין דרור – אלה צירפו על-פי בחירתם את הרביעי, הארבעה צירפו את החמישי, וכך הלאה עד שנבחרו עשרים וארבעה חברים. כל השאר הוצאו. המהלך הלם את מגמתו של יערי להקים אחוות גברים, אך לא לגמרי. שתיים מארבע הנשים שהושארו בביתניה היו יולקה לוש בת-זוגו של בנימין דרור ודינה פישלר חברתו של דוד הורוביץ. דרור והורוביץ דחו אפוא את מגמתו של יערי להקים אחוות גברים ולא התכוונו להגשים באדיקות רבה מדי את 'מפעל הגבר'.¹⁹

13. אליעזר הכהן למאיר יערי, 23 באפריל 1960, אש"צ 95-16.7 (7).

14. מינץ, חבלי נעורים, עמ' 244.

15. שם. קיים דמיון בין הנחות היסוד של יערי ובין תורת יונג על התת-מודע הקולקטיבי של עמים וגזעים. ראו: Richard Noll, *The Jung Cult: Origins of a Charismatic Movement*, Princeton, NJ: 1997, p. 177

16. מינץ, חבלי נעורים, עמ' 245.

17. שם, עמ' 248.

18. שם, עמ' 252, 257.

19. שם, עמ' 283-284. וראו מכתבו של דוד הורוביץ ב-1922, בתוך: יוסף שמיר (עורך), השומר הצעיר בפולין, 1913-1950, גבעת חביבה, 1991, עמ' 40.

בשלב זה בחייו לא דבק מאיר יערי בססמה של אחיו 'בראש וראשונה ידיים'. יערי, שתכנן להקים עדת גברים, הקל בערכו של אהרון דוד גורדון, לעג להקרבת הנעורים התוססים על מזבח עבודת הכפיים המונוטונית בחקלאות או בכביש, וכינה את גורדון 'אינקוויזיטור' המטיף לאהבה קוסמית ודוחה את האהבה הממשית, הארוטית. לא רק יערי אלא גם בנימין דרור תיאר את המחלוקת שלהם עם גורדון, שראה בחלוצים נציגים של העם בגולה, ואילו ה'שומרים' ניתקו עצמם מהגולה. הם טענו כי 'העם הנוכחי ממלא רק את תעודתו האחרונה, לזיין באמצעים כספיים את חלוציו, אשר לרוחם אין הוא מבין'. ה'שומרים' בביתניה רצו להתנתק מהעם היהודי, אבל תבעו ממנו לתת להם את המימון כדי לחולל את 'תחיית העם' על-ידי התחברות אל 'דורות עמנו הקדמונים'.²⁰ ההתנתקות מהגלותיות ה'נשית', כדי לעצב את היהדות הארץ-ישראלית ה'גברית',²¹ העניקה משמעות לקרע שבין אנשי ביתניה לגורדון, קרע שתרם לחיזוק הבדלנות של השומר-הצעיר מתנועת הפועלים בארץ ומיהדות הגולה גם יחד.

ערב עלייתו ארצה שילב יערי קריאה בפרויד והשתתפות בסמינר לפילוסופיה קלאסית במסגרת לימודיו בבית-מדרש למורים של פרופסור צבי פרץ חיות. אך גם מפרויד שאבו יערי וחבריו את השפעתו הדומיננטית, אם כי המודחקת, של אפלטון על פרויד. במושגים 'ליבידו' ו'סובלימציה' שטבע פרויד אפשר לראות פיתוח המושג 'ארוס' של אפלטון ואת המושג 'תרבות' הנגזר ממנו, וכן את חלוקת ה'אני' ל'אני' (ego) ול'סתמי' (id).²² בדומה לחבריו מראשוני השומר-הצעיר ספג גם יערי יסודות מפתכי אפלטון: האהבה האפלטונית בין גברים, שיסודה אמנם ביצר המיני ובמשיכה אל היופי הפיזי, אלא שבניגוד לתאווה הבשרים של גבר לאישה, אהבת גברים מסוגלת להתעדן,²³ עד ש'ההתרגשות הגופנית הופכת [...] לאנרגיה רוחנית'.²⁴ יש להניח כי 'המשתה הרוחני' שערך יערי בביתניה עילית בשנים 1920-1921 הושפע מהמשתה של אפלטון. מאחר שלא הצליח להרחיק את הנשים מן המקום, 'התמכרו' החברים 'לשכרון הווידיים ולטקס השיחה' עם החברות, כדי לעצב את 'נשמתנו הקיבוצית'.²⁵

בראשית שנות העשרים בחר יערי להסתייע בהנחות הפסיכואנליזה כבסיס לעדת הגברים שרצה לייסד עם חברי השומר-הצעיר בארץ. פרויד ראה את הקפיצה המכרעת לעבר התרבות ברצח האב, הבא בעקבות התמרדות ברית האחים נגד שלטונו המוחלט. בכך נפרצה הדרך

20. בנימין דרור, 'קבוצתנו הראשונה', בתוך: קהילתנו (מבואות והערות: מוקי צור), ירושלים 1988, עמ' 26. מכאן ואילך, כל ההפניות לקהילתנו הן לפי מהדורה זו.

21. בילי מלמן, 'מן השוליים אל ההיסטוריה של היישוב: מיגדר וארץ ישראליות (1890-1920)', ציון, סב, ג (תשנ"ו), עמ' 250-251.

22. מרטין ס' ברגמן, דרכיה של האהבה: סיפור החיפוש האנושי אחר סוד האהבה, תל-אביב 1994, פרק 13, במיוחד עמ' 186. השוו: מרדכי רוטנברג, היצר: הפסיכולוגיה הקבלית של מיניות ויצירתיות, ירושלים 1999. רוטנברג טוען שהמקור לתורת פרויד הוא יהודי.

23. אפלטון, כתבים: פידרוס (תרגום יוסף ליבס), ירושלים 1955-1967, עמ' 388-391.

24. שמואל שקולניקוב ואלעזר וינריב, סוקראטס ואפלטון, תל-אביב 1997, עמ' 171-178, 182.

25. מאיר יערי, 'מכתב מביתניה לגולה, 1920', בתוך: קהילתנו, עמ' 277.

מהמשפחה - ההתאגדות ה'טבעית', שארות הדם - אל החברה האנושית, שמנהיגותה מכוננת בריתות, תקנות, דת, חוקים. פרויד הפריד בין 'ארוס' - המשיכה, הדבק החברתי, האהבה - שהוא עידון של יצר המין, 'רחש מעוכב-מטרה',²⁶ ובין ה'אנאנקי', דהיינו הכורח הכלכלי, המזיק אנשים זה לזה כאמצעים לתכלית. הארוס, כדבק החברתי של תנועת הנוער, היוצר את העדה, חופשי מאילוצים כלכליים.

על-פי ההנחות האלה, בשלב המשפחתי הראשוני של החברה, עד הקמת ברית האחים, מילאה האישה תפקיד מפתח בהתלכדות החברתית. אך ככל שהתלכדות זו, הארוס החברתי-רוחני, חרגה מתחומי המשפחה, האישה לא זו בלבד שלא היתה שותפה לה, אלא ראתה בה אויב בלתי-מתפשר המפורר את החברה מבפנים.²⁷ יערי חשש שהאישה תציב את המשפחה נגד העדה השומרית, מאחר שהיא שבויה במונוגמיה ו'אינה בשלה לקומונה'. הוא סבר שכדי לבנות את העדה יש להרוס את המשפחה, אך לא יהיה אפשר לבצע זאת ללא 'תמורה בישותם הארוטית' של הגברים המהווים אותה.²⁸

פרויד גם סיפק למנהיג השומר-הצעיר הסבר טוב על הארוס כמניע להערצת המנהיגות הפוליטית.²⁹ יערי, שכאמור הושפע מברנפלד בתכנון עדת הגברים שלו, הצטיין בהפעלת כוח היפנוטי על חבריו.³⁰ יש להניח שהוא היה מודע לטיעון של פרויד שהמאוהב (כמנהיג) כמוהו כמהופנט.³¹ פרויד הדגיש את האפקט של הקשר עם האישה, המפורר את הזיקה למנהיג ההמון או העדה. לעומת זאת 'אין ספק, כי האהבה ההומוסוסואלית עולה במידה מרובה יותר בקנה אחד עם זיקת-ההמון [ההדגשה שלי, א"כ].'³²

בתיאוריו של יערי על ההווי בציבור הפועלים יש שפע של ניתוחים המבוססים על תורת פרויד. הוא מתאר את הפועלים השרים ומחוללים בלילה לאחר העבודה המפרכת בכביש ביום. את ההורה הלוהטת והמיוזעת פירש כאוננות קבוצתית, שכן בתנודות המחול המיוזעות

26. זיגמונד פרויד, 'תרבות בלא נחת' [1930], כתבי זיגמונד פרויד, כרך ה, מסות נבחרות, ד, תל-אביב 1968, עמ' 146-149.

27. שם, עמ' 149.

28. יערי, 'מכתב מביתניה לגולה, 1920', בתוך: קהלתנו, עמ' 276.

29. פרויד, כתבים, ה, ד, עמ' 51.

30. דוד הורוביץ, האתמול שלי, ירושלים ותל-אביב 1970, עמ' 95.

31. 'די לנו לחשוב על עדת הנשים והנערות אחוזות האהבה הרגשנית, הנלחצות למחיצתו של הזקן או הפסנתרן לאחר קונצרט שלו. כל אחת מהן עומדת ודאי על סף הקנאה כלפי האחרות, אלא שהן מרויבות מדי, ומשום כך אין זה להן בגדר האפשר להשיג את משרת אהבתן; לכן מוותרות הן עליה, ובמקום שהיו תולשות זו את שערות ראשה של זו, נוהגות הן כהמון מלופד, סוגדות סגידות משותפות לגיבור לָבָן, [...] תביעת-השוויון של ההמון חלה רק על היחידים בו, לא על המנהיג. כל היחידים צריכים להיות שווים זה לזה, אבל רצונם, שהאחד ימשול בהם. הרבים השווים המסוגלים להזדהות זה עם זה, ואחד נישא עליהם - זה המצב המתגשם בתוך המון בעל כושר-קיום'. לכן אין לראות לדעת פרויד באדם 'חיה-שלי-עדר אלא חיה-שלי-להקה [...] שבראשה מנהיג' (פרויד, כתבים, ה, ד, עמ' 58-59. וראו גם עמ' 55-51, 60-64).

32. שם, עמ' 75.

משתחרר הלחץ המודחק של היצר המיני, ואת שירתם של החלוצים תיאר כ'אורגיה'. כמו כן כינה את המחולות ואת השירה שלהם 'מזוכים המוני'.³³ אם העדה השומרית חפצת קיום היא עליה לתת סיפוק ארוטי לחבריה, אבל אסור לה לעשות זאת במסגרת ה'אורגיה' ההמונית או במסגרת הנישואין. גבריה של העדה ינפצו את כבלי המשפחה המונוגמית. יערי התנבא כי 'בסופו של דבר תחנוק המשפחה הקרתנית את הקומונה'.³⁴ הוא חתר ליצירת 'עדה' המבוססת על 'שיתוף רוחני' וחורגת 'אל מעבר לקירבת דם, שותפות המשפחה'. אבל אין להגשים זאת יחד עם הנשים, שמעולם לא היו שותפות בעדה או בתנועת מסדרים גדולה. המסקנה היא: 'ישות גברית טהורה, רוחנית', שמבחנה 'לפרוץ את מעגל המשפחה, להרחיב את קשרי הדם על ידי חברים ולעדנו (סובלימציה) לרוחניות'.³⁵ השיתוף הרוחני בעדה מחייב את ביטול המשפחה.

המכשול שארב לפתח מימושה של העדה היה דווקא האישה המשוחררת, העצמאית והמשכילה, המגלה כביכול עניין בעדה ומצליחה למשוך בקסמיה את הגברים הטובים, המתחרים על חסדיה. לאחר שתבחר באחד מהם, תנטוש בפתאומיות את העדה, תינשא, תבגוד בקבוצה, תמשוך את בעלה אל הקן המשפחתי האינטימי, רשות השניים, ושם:

תציע לעצמה משכב דודים משפחתי. היא תאהב את ילדיה בעקשנות של חיה. וכדי להבטיח עתידם לא תירתע משימוש בכל האמצעים. תחנך את ילדיה חינוך היסטורי, תחדש את הקנין הפרטי, תעורר את התחרות [...] נערה יפה, תמימה ופורחת לא יכולה להקפיד על קצב אחד עימנו. היא תרוצץ את הקומונה, תנהא אחר המשפחה הפיליסטרית, תשוב לחינוך בבית ולשבי רוחני.

יערי גם לא בטח בנשים הפעילות בתנועה, מאחר ש'התכונות המולדות' שלהן³⁶ – נשיותן ויצר האימהות שלהן – מתעוררות עם נישואיהן.

יערי חשף לפני חבריו את צפונות נפשו ותיאר חוויה ארוטית הומוסקסואלית שחוה, כאשר הוא, השמי השחור, סחף את חברו, 'שפניו פני גוי', ושניהם, עירומים לגמרי, קפצו לכינרת 'לדוג את הירח במים'. נכנע לכיסופים הומוסקסואליים רומנטיים שפעמו בנפשו, הוא השתולל במים הכסופים לאור הירח, יחד עם חברו העירום, הבהיר, דמוי הדמות הגברית הארית, הסמל הנכסף של תנועת הנוער הגרמנית. כאשר יצא חברו מהמים הוא 'צעד לפני זרועות הנחשת הערומות נטפו קילוחי כסף. [...] עוררו בי פחד ותשוקה'.³⁷ האם פיעמו

33. יערי, 'מכתב מביתניה לגולה, 1920', בתוך: קהליתנו, עמ' 278.

34. שם, עמ' 276.

35. 'אנחנו בארץ (דברי יערי ל"קהליתנו")', בתוך: קהליתנו, עמ' 288.

36. מינץ, חבלי נעורים, עמ' 309.

37. יערי, 'מכתב מביתניה לגולה', בתוך: קהליתנו, עמ' 279. בדיווח על הרחצה בעירום שהכניס יערי לספרו בדרך ארוכה (עמ' 16) הוא השמיט שורות מתיאור העירום של חברו שעורר בו תשוקה, וגם את העימות שהיה בינו לבין חברו בביתניה. באשר לפרויד ויונג השוו: דניאל בויראין, 'נשף המסיכות הקולוניאלי: ציונות, מגדר, חיקוי, תיאוריה וביקורת', 11 (חורף 1997), עמ' 135.

ביערי, שנשא אישה זמן קצר לאחר מכן, תשוקות הומוסקסואליות? סביר יותר שבחר לשרת את מטרתו – להנהיג עדת גברים – באמצעות ביטויי תשוקה ספרותיים. מכל מקום, בהנחה היסודית על הארוס בחברת גברים הוא לא היה היחיד.

כמה ממנהיגי חבורת ביתניה עילית, לימים ממייסדי קיבוץ בית-אלפא, היו נתונים כיערי לאותן ההשפעות. הרי פרויד בכבודו ובעצמו טען כי בעלי נטייה רוחנית הומוסקסואלית 'מצטיינים במיוחד במפעלים אנושיים כלליים'.³⁸ אחד החברים הדומיננטים, בנימין דרור, שנמנה עם החברים שמנעו מיערי את גיבושה של חבורת גברים, ציין כי 'הארוס שבין גברים מזווג אותם לחברה'. יוצרי התרבות היו חבורות גברים שנתחברו מתוך יחס ארוטי, והיו ל'חוג תרבותי-רוחני, יוצר לדורות'. החסידים מצאו בארוטיקה של חבורת גברים את 'מקום משכנו של אלוהים': אידאה מופשטת מצאה את ביטויה בשתייה, בריקוד, בשירה, בהגות. ו'את האשה דחו מחוגם'. אך שלא כיערי, דרור ציין את העובדה כ'תקלה' העומדת למכשול בפני הקמת 'חברה אנושית'.³⁹ לדעתו, על העדה לקלוט את האישה בשוויון גמור, כי עמה משתף הגבר את התחום החיוני של חייו 'הארוטיים והמיניים'. שיתוף שווה-ערך של האישה הוא המשימה הראשית של 'מפעל חיינו'. לאחר שיהנכו הגברים את הנשים, בלי מחשבה תחילה ובלי תוכנית פדגוגית, תושלם העדה השומרית.⁴⁰

זה היה חינוך קשה למדי. מצבה של האישה בעדה השומרית לא היה קל. טראומתי היה גורל הנערה שהעזה להשתתף ב'משתה הרוחני', נוסח יערי. כי אחר היה היחס להשתפכות הנפש הגברית מהיחס לחשיפה הארוטית העצמית של הנערה. הנערה שניסתה לגלות לחבריה את סודותיה הארוטיים, את נשמתה, קולה נחבא לנוכח מבע 'עיניהם' [...] [ה]מעליבות', כי הם הסתכלו באישה מבעד לעדשת הפסיכואנליזה. מאחר שהניחו מראש את הנחיתות הנשית, היה מבטם חושף 'ערוות אם ואחות'. בין נערי השומר-הצעיר היו אשר קראו בחיבורי פרויד ובספרי בליהר על תנועת הנוער הגרמנית, או שמעו משהו עליהם ועל אוטו ויינינגר, והושפעו מגרסת יערי על הארוס של עדת הגברים. אלה התייחסו בציניות אל המהפכה הפמיניסטית שניסו נערות השומר-הצעיר לחולל. הארוטיקה העדתית של השומר-הצעיר בביתניה הציבה את האישה בשוליים. יערי עצמו התקשה להסכין אפילו עם שותפות נשית מסתגלת, וראה את האישה בעדה כצללית שולית:

אנחנו אוהבים את הצעיר הערום, אשר נשאר ילד בהתבגרו, אשר מקדש את היצר ואת ההנאה הייצרית ואינו מתעב אותה. אנוכי רואה לפני את האיש, שמנפץ את החומות אשר הטילו דורות בין רוח ובשר לבין ההגיון והיצר. ככה באופן ייצרי יוצר האיש הכי פרימיטיבי והכי תרבותי כאחד, יתחבר עם אשתו ורעיו, עם הכנרת וההוויה כולה.⁴¹

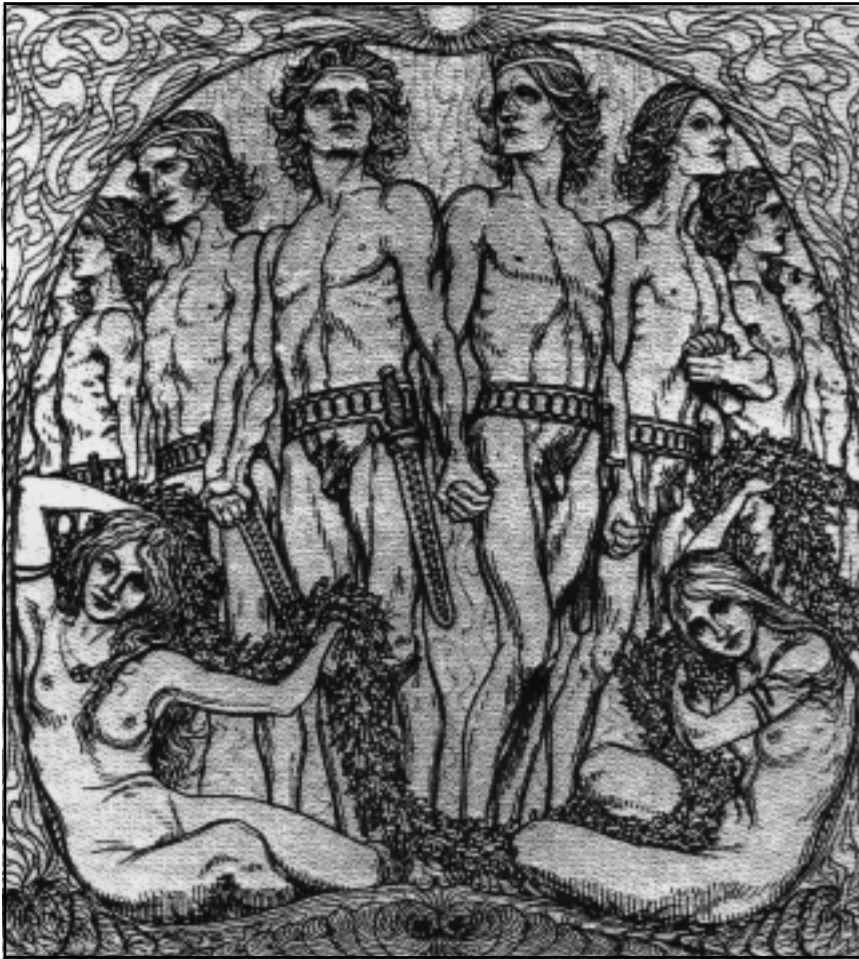
38. ברגמן, דרכיה של האהבה, עמ' 181.

39. דרור, 'קבוצתנו הראשונה', בתוך: קהליתנו, עמ' 29.

40. שם, עמ' 31.

41. אלי שדמי, 'משהו על השיתוף הארוטי', מקורות לחקר תולדות השומר הצעיר, 1 (מרס 1984), עמ' 77-76.

מתוך חוברת סיכום פגישת תנועת הנוער הגרמנית במייסנר, 1913

נראה שיערי שגה בדמיונות בהשפעת בליהר, בניסיון לפתח תפיסה של מיץ עדתי, אגב מרד במשפחה המונוגמית ו'שילוב אקסטאטי של האהבה המינית, הרעות והאחוה של העדה עם ההוויה הקוסמית'.

אחת מחברות השומר-הצעיר ביטאה זאת בכאב רב בקובץ קהליתנו. היא טענה שהחברים, המתייחסים בכובד ראש רב לדברי חבריהם הגברים, מגלים אדישות לאמירה הנשית ורואים את האישה כאובייקט מיני. החבר ניגש אל הנערה כי 'דמו רותח והוא סובל', והיא נעלבת כיצד 'הוא רוצה לקחת את זו אשר אותה לא החשיב [...] שבה ראה רק יצור נבוב, בלי נשמה

ערה'. הוא לוקח אותה בחוזקה ומשפיל אותה, בעת חולשתה, אבל לועג לה לאחר שהוא שב 'להכרתו הצלולה'.⁴²

אנשי העלייה השנייה ראו את חברי השומר-הצעיר כאנשים מוזרים, מתבדלים ומתנשאים, כמי שקראו רק את ניטשה, בליהר ופרויד, אנשים הנתונים להשפעת תנועת הנוער הגרמנית, ומכאן גם יחסם לנשים.⁴³ לעומת מגמתו של יערי לגמד את האישה עד כמה שניתן, כדי לבלום את השפעתה ההרסנית המפוררת על העדה הארוטית, חבריו בביתניה לא הסכימו להנציה מעמד נמוך לאישה. מה גם שמרדכי שנהבי, שהקים יחד עם שומרים אחרים את גדוד 'שומר'יה', יחסו לנשים היה שונה לחלוטין. ב'שומר'יה' חתרו החברים להשגת שוויון בין נשים לגברים, בלי לוותר על המינוח של תנועת הנוער על יחס 'ארוטי' לכל החברה ולכל יחיד בתוכה.

שוויון הנשים ב'שומר'יה'

את גדוד 'שומר'יה', שמנה כ-120 חברים, ארגנו מרדכי שנהבי ואבא חושי. שניהם גם עיבדו את המצע הרעיוני של הגדוד, שכלל לא יותר ממחויבות לציונות ולסוציאליזם. המחנה היה צופי, מסודר, נקי, וכל בוקר נערך מפקד יציאה לעבודה. תקופת הסליה הסתיימה ללא גירעון למרות התחרות הקשה של עבודת ערבים. הגדוד הצטיין ביחס שוויוני לגמרי לחברות השומר-הצעיר ובכיבוד חיי המשפחה.⁴⁴ שנהבי העיד על עצמו שמעולם לא המעיט מערך ההבנה של האישה בעניינים פוליטיים או בכל עניין אחר.⁴⁵

לאחר שפיק"א הפסיקה את העבודה בביתניה פלשו יערי וחבריו למחנה 'שומר'יה', כאשר היה ריק מאדם מאחר ששנהבי וכל החברים נסעו בחול המועד פסח לירושלים. אחת החברות המרכזיות ב'שומר'יה' ביטאה את חששם של רבים מחבריה שאנשי ביתניה ידביקו גם אותם בהשקפות ה'חולניות' שלהם. אבל היו חברים שנמשכו אל המסתורין והקסם של לילות הווידויים בביתניה.

ביוני 1921, לאחר רצה יוסף חיים ברנר במאורעות, בא הסופר נתן ביסטריצקי ל'שומר'יה' להרצות על הסופר.

ביסטריצקי היה מאוהב במרדכי שנהבי וכתב לו בגעגועים צורבים, מכיוון ששנהבי לא היה במועד זה ב'שומר'יה'. הוא נכסף אל שנהבי במונחים גופניים נפשיים: 'לראות אותך. פשוט. להרגיש אותך. ללטף את ראשך, נערי הטוב'. הסופר שפך לפני שנהבי 'געגועים, חלומות, חלומות', כאילו נהפך בגללו ל'נער בן חמש עשרה' שיש לו צורך במגע עם שנהבי 'בלי מלים'.⁴⁶

42. שניקה כהני, בתוך: קהלינתנו, עמ' 118.

43. אליעזר הכהן, נתיבי קיבוץ, מרחביה ותל-אביב 1973, עמ' 15.

44. מיניץ, חבלי נעורים, עמ' 315.

45. מרדכי שנהבי, מכתב לאהובתו, ידידת, ביום שישי בצהריים, אש"צ 95-1.3 (5).

46. ביסטריצקי לשנהבי, ג' תשרי תרפ"א (סביר להניח שזו טעות וצריך להיות תרפ"ב); ביסטריצקי לשנהבי,

י"ב תשרי תרפ"ב, אש"צ 95-12.3 (1).

שנהבי לא היה באותה עת ב'שומריה' כי ניסה להירפא ממחלת הקדחת שחלה בה, ויערי מיהר לברר לחבריו כי שנהבי עזב את התנועה.⁴⁷ ביסטריצקי ביקש את עצתו של שנהבי בעניין הרעיון שהעלו יערי והרוביץ: הם הציעו לו לכתוב מפיהם של צעירי השומר-הצעיר ב'שומריה' ספר שייתן ביטוי לעדה הארוטית השומרית.⁴⁸ ביסטריצקי קיבל את ההצעה והתיישב במחנה השומרים,⁴⁹ הקשיב לצעירים ולצעירות במחנה וכתב את קהלתנו. ביסטריצקי נמשך למאיר יערי ול'מיתוס' שלו, אף-על-פי שהיה ער לסכנה שמא יתגלה כמשיחיות שקר,⁵⁰ ושאל לזהות עצמו עם חלוצי השומר-הצעיר. בעיניו הם היו נושאי 'התקוות המשיחיות', מצמיחי 'ערכין רוחניים', 'משוגעים אנשי-הרוח'.⁵¹ הוא עצמו הקפיד להישאר שפוי. הוא הבחין היטב בין התמכרותם של החלוצים לגאולת הארץ ובין רמת החיים שלו ושל משפחתו, שאותה פרנס משכר עבודתו בלשכת הקרן הקיימת בירושלים. את התרוממות הנפש שלו מהמעשה החלוצי הוא שאב מקורבנם של החלוצים, ידידי הנפש שלו. החלוצי-היחפז הקודח שנהבי האזין להשתפכויות של ביסטריצקי, שהיה 'מאושר אושר הבא מתוך הכרה מלאה ובהירה מתוך אהבה פשוטה ומסורה לאנשים'. ביסטריצקי השתכר מנוכחותם ומוידיהם של השומרים הצעירים. הוא חש שגופו נישא על 'גל נפלא. [...]' טהור', פרי החיטוט ב'נשמות טובות, צעירות'. הוא נסחף בחוויותיהם הנפשיות, כאילו היה 'כותב את עצמי בכל שורה ומלה'. אנשי השומר-הצעיר, שנהבי וחבריו, העניקו לביסטריצקי את הפריבילגיה לחיות בלי ולהרגיש עם החלוציות, בלי לגעת בפטיש או במעדר. ביסטריצקי לא ידע מחסור, ולא קדח כשנהבי. הוא נגע בחלוצים מבלי לשלם את המחיר:

במה זכיתי לאושר כזה, לכאב כזה, להתגשמות חלום בחיים, בממש, בפשטות כזו? כמה אני אוהב את האנשים. לו יכולתי לתת להם דבר מה. ואני רק לוקח, לוקח, אל תחשוב זאת לדבר שבצניעות: אני רק לוקח, ואני רוצה לתת כי אני אוהב.

הוא היה מאוהב בגברים הצעירים ולא הזכיר את הנשים הצעירות, ובמיוחד היה מאוהב בשנהבי, 'נערי הטוב, הנאמן'. ביסטריצקי היה סנטימנטלי, שלא כשנהבי אשר כאמור היה מסויג מהמיסטיקה ומלילות הוידויים הדחוסים, הרוויים סמליות חסידית,⁵² נוצרית ופגאנית, שמאיר יערי סחף אליהם את צעירי ביתניה ו'שומריה'. ביסטריצקי היה מודע להסתייגות של שנהבי: 'את פחדך אני יודע, את אשר אתה רואה גם אני רואה'. הוא ניחם את אוהב נפשו, כי אמנם 'אני נופל כורע בפני הרוח אשר באנשינו - נופל וכורע', אך נשאר 'גלוי עינים', וכסופר הוא כלא בתוכו את 'ההתלהבות' מהעדה הארוטית. ביסטריצקי האמין שפגישת הנשמות המכוננת את עדת החלוצים היא אירוע היסטורי יחיד במינו, שההיסטוריה היהודית

47. מינץ, חבלי נעורים, עמ' 311.

48. 'קהלתנו', קהלתנו, עמ' 7.

49. נתן ביסטריצקי, בסוד המיתוס, תל-אביב 1980, עמ' 99.

50. השוו: יגאל וגנר ואייל כפכפי, שורש המחלוקת, תל-אביב 1982, עמ' 30.

51. ביסטריצקי, בסוד המיתוס, עמ' 97.

52. ראו: רחל אליאור, חירות על הלוחות, תל-אביב 1999, עמ' 184.

ציפתה לו. הוא האמין כי 'מחולשת הרבים נולד כוח'. בינו לבין שנהבי הוא הודה כי במבט של צופה מהצד, שלא ייפגע מכשולן העדה הקיבוצית, אם יבוא, נעים וטוב לו לחיות 'את הפלא, בעצמי, בשביל עצמי'. כי ההגשמה החלוצית הקיבוצית מפרה אותו מבחוץ, בכוח 'החסד', אף-על-פי ש'ידיו לבנות ובלתי פצועות בעבודה'.⁵³

דווקא שנהבי, שהשקיע את חייו בהגשמה החלוצית, ביקר את החשיפה המוגזמת ואת הווידויים שרשם ביסטריצקי בשקיקה. ביסטריצקי ניסה לשכנע את שנהבי שיש להתמקד בהשתפכות הנפש של כל הנפשות הצעירות של חברי השומר-הצעיר ובוידויים שהם התמכרו להם, ב'פגישת-הנשמות'. הוא התפלא ששנהבי איננו מאושר מהפלא של העדה השומרית, בשעה שהוא עצמו היה שיכור מהרעות של חבריו החלוצים. 'עתה יש לי נשמות יקרות, טובות, הממלאות אותי בנצח', אמר כשהיה מביט בשנהבי ומלטף אותו. שנהבי התווכח עם ביסטריצקי כי התנגד לנסיון הווידויים הארוטיים בביתניה, שיערי הוסיף לערוך גם ב'שומרית'. ביסטריצקי לא הבין מדוע שנהבי רגיש כל-כך לכישלון הצפוי לשיטה זו. אם ייכשל נסיון הווידויים הארוטיים של יערי בשומר-הצעיר, כתב ביסטריצקי, אולי הוא יצליח במקום אחר ובזמן אחר. לביסטריצקי היה אורך רוח לנסיונות חלוציים, אפילו ייכשלו. לא כן שנהבי, הצעיר הנלהב, עם התקפי הקדחת החוורים, שבעיני ביסטריצקי סימל את האידיאל:

אתה הילד והגבר שנפגשו יחד - ובוזה לא תאמין? וזהו הקיבוץ, זה ולא אחרת. אני ואתה - השומע אתה? - אני ואתה אשר נפגשו - זהו הקיבוץ. קבל את נשיתך וחכה למכתבי הקרוב אני אכתוב לך הרבה [...] ההגיון נלחם אבל האהבה חזקה מן ההגיון.⁵⁴

נסיון ההשתלטות של יערי על 'שומרית' אירע תוך כדי ניפוי מסיבי של חברים בתהליך גיבושו של קיבוץ א' של השומר-הצעיר בדרך להתיישבות בבית-אלפא. אמצעים אלו ננקטו בד בבד עם הכרות יערי ששנהבי עוזב אחת ולתמיד את 'שומרית' ואת התנועה כאחד. יערי השליט עכשיו בקיבוץ א' את לילות הווידויים וחשב 'להקסים' וללכוד ברשתו את כל חברי השומר-הצעיר בארץ. לכך התנגדו שמואל הוגו ברגמן, שנהבי ואחרים. יערי היה מנהיג בעל כושר היפנוטי, דמות של 'אדמו"ר חסידי מגליציה, ומנהיג כריזמטי, המנגן על מיתרי הסוגסטיה הרוחנית'. לדעת יערי, המרד נגדו התחולל ב'שומרית' משום שהוא הציב לפני חבריו 'יעוד נשגב מדי' של עדת גברים ארוטית. חבריו סילקו אותו מדרכם מאחר שהוא העביר אליהם מסר פסימי, אשר לפיו לא ניתן להקים עדה ארוטית קיבוצית וחלוצית ללא ביטול המשפחה. יערי עזב את המחנה לאחר שבאוקטובר 1921 ארגן דוד הורוביץ את המרד נגדו וכינה אותו 'אנטיכריסט' ועריץ שחור מטיל אימה.⁵⁵

בעקבות המשבר החליט יערי לעשות תפנית חדה בחייו: הוא נשא לאישה את חברתו

53. אביבה אופר, 'תעודה ויצירה, בין יומנים קבוצתיים וסיפורת ההתיישבות של העלייה השלישית', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילן, רמת-גן תשנ"ג, עמ' 165.

54. ביסטריצקי לשנהבי, "ב תשרי תרפ"ב, אש"צ 95-12.3 (1).

55. מינץ, חבלי נעורים, עמ' 325.

אנדה, 'כדת משה וישראל',⁵⁶ ותכנן לעבור אתה לדגניה. בבת אחת נהפך יערי לחסיד של גורדון אשר אותו, כאמור, גינה קודם לכן.⁵⁷ ביסטריצקי כתב לגורדון שהוא ממליץ על יערי, ה'עומד להתמסר לגמרי לעבודה'. יערי ישיר עצמו בעזרתו של גורדון לסמכותו כמנהיג קיבוצי, לנטות גשר בין דגניה לשומר-הצעיר. ביסטריצקי גם כתב ש'יערי הוא [...] כוח היפנוטי יוצא מן הכלל'. הוא הודה ש'רבים מתנגדים לו ולהשפעתו הכבירה על הקיבוץ' ולא ברור אם יש צדק 'בדברי מתנגדיו'. כאן הוסיף ביסטריצקי: 'דרך אגב מתנגדיו הם אישים בולטים, ישרים, אמיצים ועל פי רוב דוקא אנשים שהיו קרובים לו עד מאד'. הוא הסביר לגורדון שההשקעה במנהיג ההיפנוטי כדאית, שכן יערי לא יוותר על מנהיגות השומר-הצעיר ולכן מוטב לחנכו למנהיגות חיובית.⁵⁸

יערי התגלה כגמיש מבחינה רעיונית אך נחוש לקיים בידי את השליטה בחלוצי השומר-הצעיר. כאשר הנחילו החלוצים תבוסה לרעיונו על עדת הגברים הארוטית, הוא התיישר על-פי תורתו של ה'אינקוויזיטור' גורדון. ההסתגלות לערכיו של גורדון, ובכלל זה חיוב המשפחה ושוויון האישה,⁵⁹ התבצעה בזריות רעיונית מרשימה. יערי השיל מעליו את הרומנטיקה של תנועת הנוער הגרמנית ואת הפסיכואנליזה. במאמרו 'סמלים תלושים' הוא מגנה את ערכי קהילתנו, ובין השאר את היחס המתנשא כלפי הגולה היהודית וכלפי האישה. יערי השליך את לילות הווידויים ואת ההיסטריה של הבחורות ו'הסבך הנפשי האיום' לפתחו של קיבוץ בית-אלפא, וטען כי הוא עצמו נהג ככך-אדם נורמלי ולכן נאלץ לעזוב את מחנה 'שומריה'.⁶⁰

בשנת 1980, בשיחתו עם יריב בן-אהרון על מאמרו 'סמלים תלושים', צייר יערי תמונה חברתית עגומה של קיבוצי השומר-הצעיר וטען שמתרחב בהם הפער בין 'גבעונים, חוטבי עצים ושואבי מים, לבין אנשי המעלה'. העסקנים והמנהיגים משתלטים, ואילו 'הנמושות נשארו שרויים בסתר המדרגה והם מתהלכים בסבר פנים של סלחנות נוצרית'. הוא שם ללעג את הסממאות על השוויון וה'אחוזה' בין החברים וטען כי למעשה הן הוצגו 'ככלי ריק'. המעמד הנמוך ביותר בקיבוץ הוא הנשים, אשר גם הן, כחברי הקיבוץ הפשוטים, נכנעות ו'מתהלכות הן בארשת פנים של סולחות ואוהבות'. עולמן של האימהות בגולה היה פתוח לאין ערוך מ'צמצום האופק' של החברות שוות-הזכויות, כביכול, בקיבוצים, 'שפחות

56. שולה קשת, המחתרת הנפשית, תל-אביב 1995, עמ' 201.

57. גד אופז, 'נתיב החיפוש אחר "סמלים חיוניים" - הויקה האידיאית של "השומר-הצעיר" אל תורתו ואישיותו של אהרון דוד גורדון', שורשים, ו' (1991), עמ' 223-236. ניתוח מעברו של יערי מביקורת גורדון להצגתו כמופת ראו: רינה פלד, "האדם החדש" של השומר-הצעיר מראשיתה של התנועה בארופה ב-1913 ועד הקמת מפלגת השומר-הצעיר בארץ ישראל ב-1946, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1995.

58. ביסטריצקי לא"ד גורדון, "ב תשרי תרפ"ב, בתוך: 'את אינך בודדה במרום' (בעריכת מוקי צור), תל-אביב 1998, עמ' 80 (חוברת הדרכה).

59. ראו למשל חיותה בוסל לגורדון, ט"ו מנחם אב תרפ"א, ניירות מוקי צור.

60. יערי לביסטריצקי, 30 ביולי 1939, אש"צ ה-20.3 (א2).

המחנה. הוא העביר ביקורת על ה'פווה' של הנאמנות הצייתנית של הבחורות, חברות השומר-הצעיר, הטוענות כי בקיבוציהן הושג שוויון מלא לאישה, רק 'קומץ של חברות ותיקות' מהעלייה השנייה, העומדות בראש תנועת הפועלות, נאבקות באמת למען שוויון האישה, ואילו חברות השומר-הצעיר מותרות על המאבק מתוך הודות כנועה עם הקיבוץ.⁶¹ הדבקות הפתאומית בגורדון והסלידה מה'רליגיוזיות' האלילית של הנעורים בקהילתנו לא הביאו את יערי לבחול ב'דתיות'. ההפך קרה. בתורו אחר 'דת' הולמת, הוא הדגיש את הדבקות בחסידות כ'סמל חיוני', וטען ש'מתקופת החסידות מובילה שרשרת לקבוצה השומרית'.⁶² בהיותו צאצא ישיר של ר' אלימלך מליז'נסק, ייתכן שיערי, שהפליג בשבחי האדמו"ר, אף הושפע מיחסו של האדמו"ר לנשים.⁶³ יערי הודה עכשיו בצדקתו של גורדון, אשר ידע ללכת בדרך 'היחידה', האפורה הארוכה שיש להקנותה לאנשי השומר-הצעיר בארץ: 'החסידות שבין אדם לבריות ובין אדם לעולם'. יערי קבע כי העם היהודי 'לא יוכל להמשיך קיומו זמן רב בלי עקרון מיתאפיזי וסמל דתי. שאם לא כן הוא ישקע, וכאן לא תועיל שום תפיסה כלכלית וחברתית'. את הסמל הדתי הזה יגבשו החלוצים, המואסים 'בחי מותרות'.

אולם אימוץ תורתו של גורדון היה שלב אידאולוגי קצר ימים. ב-1924, בסוף התקופה שבה היה יערי שרוי ב'חיפוש אחרי אלהים', הוא המיר תורה זו ב'דת' אחרת, והשתיל את המרקסיות כ'נטע זר' בתנועתו.⁶⁴ הוא בחר בתורה אשר תחייב קיום זירה רוחנית מבודלת לתנועתו. בחירת המתודה המרקסיסטית הבטיחה לכאורה את מעמד האישה בקיבוץ הארצי.⁶⁵

61. יריב בן-אהרון משוחח עם מאיר יערי על מאמרו 'סמלים תלושים', הדים, 110 (מרס 1980), עמ' 15-24. יערי צדק באיתור משמעותה של המחלוקת בין חברות העלייה השנייה לחברות העלייה השלישית. ראו: דפנה יורעאלי, 'תנועת הפועלות בארץ-ישראל מראשיתה עד 1927', קתדרה, 32 (יולי 1984), עמ' 129-130.

62. יערי לקבוצה שומרית ליטאית, ללא תאריך, אש"צ 95-6.7 (8).

63. בשיחתו עם יריב בן-אהרון על מאמרו 'סמלים תלושים' אמר יערי כי בספרו של מרטין בובר גוג ומגוג (תל-אביב 1967) מתואר ר' אלימלך מליז'נסק כ'סופרמן' (לעיל הערה 61, עמ' 15). אמנם מצינו בדברים רלוונטיים בספר זה של בובר (עמ' 100-105), אך זוהי הסתמכות מאוחרת. יש להניח שיערי לא הקצין כר' אלימלך עד כדי קשירת הנשים במוטיבים של זיהום מיני ואוננות, אבל אפשר שקלט ממנו את ההנחה כי הנשי קשור לחומרי, ואילו הגברי מייצג את ההתעלות מעל הגשמיות. ראו: ביאל, ארוס והיהודים, עמ' 175-176, 179.

64. בשיחתו עם יריב בן אהרון גם טען יערי שבתקופה שהחליט לעבור למרקסיות הוא הושפע גם מסארטר בכיוון של 'קיומיות' (לעיל הערה 61, עמ' 18). לטענה זו אין יסוד, שכן באותם הימים עדיין לא שמעו בשומר-הצעיר על סארטר; שמעו עליו רק בתום מלחמת העולם השנייה. ראו: יעקב הורביץ, 'מאז ועד עתה (קריאה מחודשת ב"סמלים תלושים" ובשיחה עם מחברם)', הדים, 110 (מרס 1980), עמ' 25-29. נימוקים אחרים, כגון שב-1924, בתחילת העלייה הרביעית, כבר ראה שמלחמת המעמדות עומדת בפתח ולכן עבר למרקסיות, גם הם לא משכנעים. ראו: אברהם יסעור, חזון וחיי היום יום בקיבוץ, תל-אביב 1997, עמ' 213.

65. Kate Millett, *Sexual Politics*, New York 1980, p. 171.

קיבוץ ב' ושוויון האישה

יערי נאלץ להתמודד עם גוונים שונים בתנועתו. בתנועת השומר-הצעיר בפולין התפתח גוון אידאולוגי-תנועתי שהיה מנוגד למגמות הרומנטיות והאנטי-מפלגתיות המופרות של התנועה בגליציה. הסיבה העיקרית לכך היתה הגירתם של יהודים ליטאים (מתנגדים) לפולין, ששימשו משקל-נגד לחסידים. אמנם תנועת השומר-הצעיר בפולין הושפעה גם היא מתנועת הנוער הגרמנית, אבל היא עיצבה הלך-רוח ואידאולוגיה שהיו רומנטיים ורדיקליים פחות מאלו שהתפתחו בגליציה.⁶⁶

יעקב חזן היה בן למשפחה ליטאית ורישומה של תנועת הנוער הגרמנית לא ניכר בו; את עצמו הגדיר חסיד ה'דיסטאנץ' ביחסים בין אנשים.⁶⁷ כאשר הגיע ארצה בשנת 1922 מקן ורשה, הוא הסתייג מן הרומנטיקה המופרות שהיה עד לה בחוגים מסוימים בתנועה.⁶⁸ למעשה, הסתייגות מאווירת הווידיים אפיינה את האווירה בקיבוץ ב', שחזן הצטרף אליו. יונה גולן, שהצטרפה גם היא לקיבוץ ב', הוקסמה מהיחס החברי בין האנשים ועם זאת מן ההקפדה על ה'דיסטאנץ' ביניהם.⁶⁹

קיבוץ ב' קם כמעט מראשיתו כחלופה למיתוס של ביתניה. בו בזמן שכתב יערי את מאמרו 'סמלים תלושים', כתב מרדכי בנטוב, ממייסדי קיבוץ ב', חיבור בשם 'חשבון הנפש', ובו ביקורת נוקבת על דרכם של השומרים בארץ. בנטוב בא מורשה ולא היה שותף להלך-הרוח המיסטי של אנשי גליציה. הוא גלג על התנשאות השומרים שטענו כי זר לא יבין את 'עומק מהותנו', ושלל את התבדלותם הכיתתית מתנועת הפועלים בארץ.⁷⁰ חברי קיבוץ ב', שרבים מהם באו מגליציה ומקצתם מפולין, דחו את שיחות הווידיים על 'הארוס בחברה' שיהושע בירר, חבר קיבוץ א' לשעבר, ניסה להנהיג בקיבוץ. הוא הוציא את החברים ממיטותיהם בחצות הלילה להשתתף בשיחות מסתורין, שבהן השמיע 'קול מאוב'. בתחילה התפעלו החברים מה'עמקות',⁷¹ אבל די מהר נאלץ בירר לעזוב את הקיבוץ.⁷² אנשי קיבוץ ב' התלכדו לקיבוץ לאחר שהשומר-הצעיר נפרד מתאוריות הבוסר על שלילת

66. ישראל אופנהיים, תנועת 'החלוץ' בפולין, ירושלים, 1982, עמ' 574-579.

67. חזן לשנהבי, 4 ביולי 1932, אש"צ 95-6.3 (6).

68. יעקב חזן, ברל והשומר-הצעיר: דרשיה בין יעקב חזן לבין פרופ' אניטה שפירא, אוניברסיטת חיפה, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי, [חיפה] מאי 1983, עמ' 23.

69. ריאיון עם יונה גולן, 2 במרס 1999, משמר-העמק.

70. מרדכי בנטוב, 'חשבון הנפש', אש"צ 95-1.8 (1).

71. נראה כי ישעיהו תחכמוני ('תחכי') הלץ לא התאבל על השינוי בשיחות הקיבוץ. כשנתיים מאוחר יותר כתב: '20.7.24 - השיחות שלנו איבדו לאט לאט את אופין המיוחד [...] לא בחשכה אנו מתכנסים [...] חדר האוכל מואר באור הלויקס [...] קולנו מורם יותר, והננו יושבים זקופים קומה בעת השיחות. מדברים יותר לענין. משהו נשתנה אצלנו, ויש אומרים כי גם נפגם'. ראו: שמואל גדון (עורך), 'תחכי: מיומנו של חבר קיבוץ', נתיבי הקבוצה והקיבוץ, א, תל-אביב תשי"ח, עמ' 344-349.

72. ישעיהו בארי, הקיבוץ שלי: משמר העמק 1922-1950, משמר העמק 1992, עמ' 12.

הזוגיות. רוב החברים יצרו משפחות זוגיות, אך היו שהיססו זמן רב למדי בשאלת בניין חייהם. יעקב חזן ואהובתו מיתה בת-דורי, אחותו היפהפייה של מרדכי בנטוב, חשבו על דגם אפשרי של משולש – שתי נשים ואיש (חזן).⁷³ מרדכי שנהבי ניסה משולש אחר – שני גברים עם אשתו של אחד מהם: הוא עצמו, יהושע ברנדשטטר ואשתו רחל. משולש זה התקיים לפחות שמונה שנים.⁷⁴ בין כך ובין כך, במשמר-העמק היתה תודעה של שוויון הנשים, וכמה נשים בלטו בפעילותן.

בעיות המין והזוגיות בתנועת הנוער

חברות קיבוץ ב', שהיו בהנהגת התנועה בחו"ל, פעלו שכם אחד עם חבריהן להנהגה והתמודדו בין השאר עם בעיות החינוך המיני והחינוך לשוויון מעמד האישה. תנועת הנוער של השומר-הצעיר חרתה על דגלה את 'הטוהר המיני' והשתדלה ליישם זאת באמצעות הסובלימצייה של היצר המיני. כאמור, הדיונים החינוכיים בשאלה המינית הסתמכו בין השאר על הנס בליהר, פרויד, ואפילו אוטו ויינינגר.⁷⁵ בשומר-הצעיר בפולין ובגליציה ראו את החברתיות כסוג של ארוטיקה. לעומת זאת, ראשי השומר-הצעיר ברוסיה, שיצא מהשומר-הצעיר ב-1930, ניסו 'להכניע את חייו הפרטיים' של החניך להגשמת האידאלים החלוציים על-ידי סובלימצייה של האנרגיה המינית – ניצול 'המרץ המיני המצטבר לשירות התנועה'. מאותו הטעם הם התנגדו לאוננות, כי לדעתם חבל על 'הכוחות היורדים לטמיון' בהרפיית המתחות של 'כוח הרצון'.⁷⁶ גם מנהיגי השומר-הצעיר יערי וחזן שקלו כיצד לאמן את הצעירים בתנועה להתאפקות מינית ממושכת.⁷⁷

בהכשרות 'החלוצי' בפולין התפתחו בעיות קשות ביחסים בין המינים, ונלוותה להם לא אחת הערכה נמוכה של מעמד החברות.⁷⁸ בבת-אחת נעלמו האיסורים שהצעירים היו צריכים להישמע להם בעיירות ובקהילות היהודיות והם נחשפו לחופש המיני המוחלט בחבורות הצעירים המעורבות. לצעירים ולצעירות חסר אפילו הידע הבסיסי כיצד לנהוג במגורים הצפופים שבהם התחככו שני המינים יום ולילה, ללא כל ניסיון קודם בחיים משותפים. גם המרד נגד החברה הגלותית הישנה קיבל לא פעם תפנית מתירנית.⁷⁹ שליחי הקיבוצים שבאו לגולה נדהמו למראה המיניות שהפכה ל'ספורט' בקיבוצי הכשרות מסוימים. בתנאי החיים האלה, בגיל הזה ולאורך זמן היה קשה לתבוע התנזרות ממין. היו שליחים שראו ברכה יחסית

73. זאב צחור, חזן – תנועת חיים, ירושלים 1997, עמ' 129.

74. שנהבי לאפרים ברזילי, 13 במרס 1928, אש"צ 4.3-95 (1).

75. משה זרטל, קן נעורים, תל-אביב 1980, עמ' 264-265.

76. רשימה של לסייה גלילי, מאי 1930, ארכיון אפיקים.

77. חזן ליערי, 22 בדצמבר 1931, ארכיון יערי ב-31.

78. ישראל אופנהיים, תנועת 'החלוצי' בפולין, 1929-1939, קריית שדה-בוקר 1993, עמ' 116-117.

79. שם, עמ' 141.

בהיווצרות זוגות קבועים כדי למנוע את ההוללות, אבל גם הזוגות הדאיגו כי הבחורה היתה שקועה בעיקר בבן-זוגה ולא בענייני החברה.⁸⁰ לשומר-הצעיר היתה לכאורה תשובה פשוטה לשאלות האלה: סובלימציה. מקלחת משותפת היתה אמורה להרגיל את הצעיר למראה גופה העירום של הצעירה⁸¹ ולהביא להתאפקות מינית. אבל גם שליחי השומר-הצעיר עצמם לא תמיד דקדקו במצוות הטוהר המיני.⁸² יעקב חזן ציין כי לאחר שהוקדשו מאמצים ואמצעים רבים להוציא לאור בעברית את ספרו של מקס הודן, בחור ובחורה: שיחות חברים על המין, כדי לחזק את ההסברה המינית,⁸³ הספר 'נקרא כספר פורנוגרפי'. חזן קבע כי 'המצב בקבוצי הכשרה רע מאד' ביחס ל'שאלה הארוטית'.⁸⁴

לכן אחד הנושאים המרכזיים שטיפלה בהם שולמית (מיתה) בת-דורי (גוטגלד) בשליחותה בפולין היה חינוך נערות השומר-הצעיר. בסתיו 1926 היא הרצתה בפורום תנועתי רחב על 'הכשרה מקצועית של הבחורה ודרכי העליה'. בת-דורי לא דגלה ברעיון האישה גברית אלא באישה שתרכוש מקצוע המתאים לכישוריה: 'מקצועות חקלאיים: עבודה במכוורת, גידול עופות, מחלבה, גידול בהמות, משתלות וגן-ירקות. מקצועות של מלאכת יד ובנין: צבעות, זגגות, סנדלרות, רצענות, סידור אותיות, היגיניסטיקה [...] מחנכת גנות [גננת, א"כ] והנהלת משק בית'.⁸⁵

בת-דורי הסכימה עם הנחת-היסוד של התנועה הקיבוצית, שניתן להשיג את שחרור האישה והאם באמצעות החינוך המשותף.⁸⁶ החזקת הילדים בבתי-הילדים, הזנתם, הלבשתם וחינוכם על-ידי החברה מאפשרת לאישה להיחלץ מתפקיד של שפחה מושפלת, והקיבוץ

80. שם, עמ' 142.

81. עדות צשקה ארגון בתוך: שמיר (עורך), השומר-הצעיר בפולין, 1913-1950, עמ' 51.

82. יצחק בן אהרון, שליח השומר-הצעיר, למרים (לימים אשתו), חיפה, 12.8.1931: 'עברתי משבר אישי, אשר נבע מתוך האנורמליה של חיי הארוטיים ושל "צווענותי הרווקית" [...] במשך האחת עשרה שנה הנני נודד מחברה לחברה. רבות חלפו על פני, לרבות נשארו כאבים וצער [...] אותן השעות שבהן ביליתי בעת מצוקה וסבל פיוז אין נשוא אצל אלו חברות לא הרגיעו, לא סיפקו [...] דוקא ברגעים האלה התברר לי עד כמה מגעים אלה לא נתנו כלום באשר לא להם היתה תשוקתי, חסרה הנגיעה הנפשית והארוטית העמוקה יותר, באשר בגרתי לחיי שיתוף קבועים ורציניים יותר את הזולת' (אק"מ/ בן-אהרון, התכתבות).

83. מקס הודן, בחור ובחורה: שיחות חברים על המין (תרגום והקדמה: מילק גולדשיין), הקואופרטיב השומרי המרכזי, ורשה 1930. מילק גולדשיין הוא שמואל גולן. בארץ החרימה המשטרה את הספר. ראו: צבי זוהר, 'על משמר המוסר', השומר-הצעיר בארץ ישראל: במה לקבוצי השומר-הצעיר בארץ, הוצאה חד-פעמית, נובמבר 1931, עמ' 27-30.

84. שיחת חברים במרחביה, 10 ביוני 1932, ארכיון מרחביה 12.1 (6); הודן, בחור ובחורה, עמ' 29, 30-31, 64-65.

85. זרטל, קן נעורים, עמ' 221.

86. 'הקיבוץ שחרר על דגלו את שוויון ערך האדם והעבודה - וכפועל יוצא מכך גם את שוויון המינים - שחרר את האשה מתלותה הכלכלית בגבר ואף סיפק שירותים משותפים, שפטרו אותה מתפקידיה המסורתיים במשק הבית ובמשפחה'. ראו: מנחם טופל, החברה הקיבוצית - שינוי והמשכיות, יחידה 7: סילביה פוגל ביז'אווי, נשים בקיבוץ: חברות או אמהות, האוניברסיטה הפתוחה, רמת-אביב 1992, עמ' 139.

פותח לפנייה מקצועות ותחומי עבודה מעניינים ומועילים, בלי שתסבול מאותו אי-שוויון בשכר עבודה השורר בשוק הפרטי. עם זאת, היא ציינה שעדיין לא קל להשיג את השוויון המלא כי ההיריון והלידה דוחקים את הנשים בארץ לקרן זווית, גם את הנשים שהיו פעילות בעבר. לדעתה, אין די נשים במנהיגות המפלגה, אף-על-פי שיש נשים עצמאיות בעלות כושר ארגון השולטות בשפה העברית – תכונות המכשירות אותן למנהיגות.

בת-דורי הגדירה את השעבוד המסורתי של האישה בצמד המילים 'שמלה וערש', המסמלות את 'קטנטנות והצטמצמות' הממד הרוחני בדמותה של האישה. היא שאפה לנצל את כישורי האישה להקסים, למתן לחצים ולרכך נוקשות ביחסים החברתיים, אך לשם כך על הבחורות לחרוג ממעגל הקטנוניות. מספרן המועט של נשים בחברה החלוצית והקיבוצית מגביר את התביעה הבלתי-מודעת ואת צמאונם של הגברים לרכות הנשית. בת-דורי לא האשימה את הגברים במצב העניינים הזה. היא העריכה כי חבר השומר-הצעיר 'לא יסכים ליחסים עם בחורה מבלי רגש עמוק וחוק אליה'.⁸⁷ אהובה יעקב חזן, שתרגם את החוברת לשאלת הבחורה בארץ ישראל והביאה לדפוס, העריך כנראה מאוד את דבריה.⁸⁸ חרף מקוריות הצעתה של מיתה לברטה (לימים אשתו של חזן), ששתיהן יחלקו את יצועו של חזן, היא הניחה שהווגות הם בדרך-כלל מונוגמיים. הטרידה אותה השתקעות נשות השומר-הצעיר בארוטיקה, הבולעת את אישיותן, והטענה שלאחר הלידה הילד מאפיל בעיני אמו על שאר העולם. לטענתה של בת-דורי, אמנית שניחנה בקסמים ארוטיים, כשם שהגברים אינם נבלעים על-ידי הארוטיקה, כן צריכות לנהוג הנשים והאימהות.

דברו על הדמות שהתנועה צריכה לחנך אליה תבע יערי 'הערכה אובייקטיבית, שכלית וגברית'.⁸⁹ בת-דורי ציינה את האזהרות שהשמיע חזן נגד השתקעות האישה במשפחה, בלי להסיק את מסקנותיו. לדעתה, אסור לאישה לחתור לגבריות או לוותר על נשיותה, על החן שלה, 'הרוך והעדינות, היופי וטוב הלבב', אך עליה לצרף לאלה גם 'אופי ורצון חזק'.⁹⁰ גולת הכותרת של הישגי האישה בקיבוץ היתה בעיניה החינוך המשותף, שתפקידו לחנך את האם לרסן את 'אינסטינקט האמהות העיוורת'.⁹¹ על כל אישה ואישה לבחור לעצמה 'ברצונה הטוב' את מסלול החיים הרצוי לה 'בין אמהות ועקריות, בין היצירה הביולוגית' לבין היצירה הרוחנית, החברתית או המדעית.⁹²

87. שולמית בת דורי, לשאלת הבחורה בארץ ישראל, ורשה 1926, עמ' 13.

88. 'חזן חרק שיניים', ראו: צחור, חזן – תנועת חיים, עמ' 97.

89. פלד (לעיל הערה 62), עמ' 144.

90. בת דורי, לשאלת הבחורה בארץ ישראל, עמ' 13.

91. שם, עמ' 25.

92. מיתה, 'למלחמת האשה בעולם', השומר-הצעיר, 23-24 (וינה, 15 בדצמבר 1930), עמ' 6.

האישה, האם והילד בקיבוץ ב' ובתנועה

מאיר יערי התקנא בקיבוץ ב' על לכידותו החברתית. בינואר 1928 השווה בין שני הקיבוצים, שלו ושל חזן. קיבוצו שלו מתנהג כמו פלוגת גדוד העבודה או הקיבוץ המאוחד ומנהל 'במקום שיחה - אסיפה'. ובסיומה של אספה קרירה וחסרת 'גלוי לב', 'האנשים מתפורים ללא חפץ'. יערי חמד את היחסים היפים שמצא בקיבוץ ב' וטען ש'הקיבוץ אינו יכול להתקיים בלי ארוס'. הוא הבחין בין 'ארוטיקה מינית המובילה למשפחות' ובין 'זיקה נפשית', 'ה'ארוס', הכוח 'הצנטריפטלי', המושך למרכז החברתי, כפי שקורה בקיבוץ ב'. לעומת זאת, בקיבוץ שלו, באשמת הנשים, מתגבר 'הכוח הצנטריפוגלי של התבדלות הזוגות'. יערי טען כי 'בגורל הקיבוץ שלנו יכריע, אם החברות שלנו תוכלנה להתמוזג עם הקיבוץ כחבריו הנאמנים'.⁹³ הוא התקנא בקיבוץ ב', אך לא היסס לבקר אותו, כאשר יד הבחורות של קבוץ ב' היתה על העליונה, והם שלחו למועצת הקיבוץ הארצי ב-1928 שלוש בחורות, ובהן מיתה בת-דורי, ו'בחור מסכן אחד'.⁹⁴

כמו מיתה בת-דורי, ראה מרדכי שנהבי, שהצטרף לקיבוץ ב', את מטרת החינוך המשותף בשחרור האישה והילד. גם הוא טיפח גישה שלילית למשפחה המסורתית וראה בה 'מסגרת מחניקה' המתיימרת להעניק חסות לילד ולאישה החלשים, אך למעשה היא 'משען לגבר השולט'. אילו היה הקיבוץ חברה המונית, היתה נשקפת סכנה של ניצול מיני במשטר של חירות אישית מוחלטת. אך לא כן בקיבוץ השומרי: חבר השומר-הצעיר לא 'יגש אל הבחורה' רק לשם סיפוק היצר המיני. שנהבי גרס, כמו בת-דורי, שיש לשבור את המונוגמיה כאשר 'היחס הנפשי הכי עמוק איננו נתון רק לאיש אחד'. האמת והיחס הכן והעמוק הם קניי-המידה הבלעדיים, וכאשר 'יבש מעיין היכולת המשותפת' - מוטב להיפרד. 'אהבה חופשית' בקיבוצים אין פירושה הפקרות מינית כי אם גורל, טרגדיה. כאשר 'שנים אוהבים אחד את השני, וילד יולד להם' ופתאום 'נקרע [...] הפתיל המקשר' אצל אחד מהשניים, אין להמשיך יחד.⁹⁵ כאמור, שנהבי עצמו היה קשור שנים ארוכות בקשרי אהבה עם ידיד נעורים קרוב, יהושע ברנדשטר, ועם אשתו רחל. שנהבי אהב את אשתו של החבר 'הכי קרוב' שלו: 'אני אותו. היא אותי. היא אותו. הוא אותה. שניהם אותי - ואני את שניהם'. הוא הודה כי 'ישנם רגעים קשים מאד' ביחסים המשולשים, אך 'ישנם רגעים טובים מאד', וטען כי 'הרעות לא נשברה' במשולש הזה.⁹⁶ שנהבי התייסר בגלל התנודות והתהפוכות בחיי האהבה שלו עצמו, שלא הובילו לחיי משפחה.⁹⁷

93. שיחת קיבוץ בפלוגת זכרון-יעקב, 14 בינואר 1928, ארכיון מרחביה 1.3.2 (2).

94. יערי לפרנוון, 30 במאי 1928, אש"צ 6.7-95 (6).

95. שנהבי מקיבוץ ב' ליהושע [כנראה מגדוד תל-חי], 7 בינואר 1928, אש"צ 5.3-95 (1).

96. שנהבי לסנטור, 21 בפברואר 1928; שנהבי לסבון, 11 ביולי ו-18 ביולי 1928; שנהבי לתל חי [לאפרים], 13 במרס 1928, שם.

97. 'איני יכול לראות ביסוריד [...] אם אוהב אתה, קום ושא את הבחורה לאשה, קום ובנה בית, ויהא בזה כפרת מה לחיים שהם בעצם חיי סרק'. ביסטריצקי לשנהבי, 27 באפריל 1933, אש"צ 12.3-95 (1).

שנהבי, שהיה שומר לילה בקיבוץ ב', מילא לדבריו לא רק את התפקיד הבטחוני הזה. הוא הקשיב ל'נחירת-נשימת הקיבוץ' כקולקטיב. וכאשר שמע חבר יחיד 'משתעל' הרגיש בכל שיעול 'כאילו' הוא עצמו משתעל וחולה, וחש 'רצון להמציא מיד [...] תרופה'. כל שומר לילה הוא למעשה מחנך ומטפלת לשעות הלילה, וכאשר נשמע קול בכי מבית-התינוקות, העלה שנהבי השערות שהבכי בא 'חלום', ואולי מ'געגוע אחר האם', אבל ייתכן שהתינוקות פשוט רעבה. לא עלה על דעתו לקרוא לאם להיניק את התינוקת, שכן 'טרם הגיעה שעתה לאכול'. השומר, שפעל על-פי הוראותיהן של המטפלות, הציע לתינוקות הצורחת מרעב 'להיאזר בסבלנות', כי לאמא שלה יש 'זכויות', ובכללן שנת לילה ללא הפרעה. לבסוף הפסיקה התינוקת לצרוח ונרדמה מעייפות, ושנהבי היה שבע רצון ש'האם ישנה לה בשקט', שלא כאמו שלו, שלא יכלה לנוח כשהוא היה תינוק ובעה בלילות.⁹⁸ שנהבי חשוק הילדים לא היה אטום לרחשי לבם. הוא התמוגג מ'הרגעים הנפלאים' בחדר התינוקות, ותקשר בקלות עם הילדים הגדולים. כשהתעוררו משינה בלילה הוא כיסה אותם, וכשהתריס מולו ילד בחדר הילדים ואמר ש'קרא בכל כוחותיו לשומר, והשומר לא שמע' ולכן 'עשה במיטה', שנהבי התרשם לטובה מתרגולת-המצוקה של הילדים, הקוראים לשומר ולא להוריהם ובכך מאפשרים להם לישון.⁹⁹

אמה תלמי, הגנת של קיבוץ ב', כתבה סיפור שגיבורו הראשי הוא ילד-גן הסובל בלילה מפצע, וקורא לשומר שיוציק את הגנת או המטפלת שיטפלו בו, ואין זכר להורים. חינוך הילד בקיבוץ ב' כלל את 'הקיבוץ כמחנך', ואת 'המרכז הפרטי' (הורים, ידידים), המורכב מחברים בוגרים 'המתעניינים באופן אקטיבי בחיי הילד'. אין לחשוב שדווקא ההורים נועדו להיות אותו 'ידיד גדול ומבוגר'.¹⁰⁰ הידיד הבוגר החיוני כל-כך לילד איננו בהכרח האם או האב.¹⁰¹

יונה גולן, רעייתו של שמואל גולן, המחנך הבכיר בשומר-הצעיר, נמנתה עם הנשים החזקות במשמר-העמק.¹⁰² בשיחה עמה אמרה שהיא הניחה את בנה היחיד באנחת רווחה בידיה הטובות והמנוסות של המטפלת בבית-התינוקות. הכישורים של המטפלת בקיבוץ היו אובייקטיביים, בניגוד לסובייקטיביות של ההורים. השאיפה לאובייקטיביזציה של היחס לילד התבטאה למשל בהיעדר הכינויים 'אבא' ו'אמא' בפי הילדים. למשל, את הילד אלישע לין, שהוריו יצאו להליחות, גידל שנים מספר מרדכי שנהבי. הוא גם היה ידידו של חבר קיבוץ אחר, ישעיהו תחכמוני (תִּחְפִּי). כאשר שאלו את אלישע לין מדוע אינו מכנה את

98. שנהבי לתל חי [לאפרים], 13 במרס 1928, אש"צ 5.3-95 (1).

99. שנהבי לתל חי, 20 במרס 1928, שם.

100. אמה תלמי, 'כוכבים נופלים', השומר-הצעיר, 6-7 (1 באפריל 1929), עמ' 24.

101. אמה תלמי, 'הילד והקיבוץ', דברי פועלות: מאסף, 1930, עמ' 157.

102. נשות משמר-העמק כפו על הבהורים לצרף שתי חברות לשנים-עשר החלוצים שעלו למקום ב-1926 לפלס את הדרך להתיישבות בו. המסורת קשורה בין היתר באמה לזין, לימים תלמי, ראו: אמה תלמי, 'משמר העמק', תדפיס מתוך דרך ארץ, ארכיון משמר-העמק. וכן ראו להלן הערה 169.

אביו, בוריה (ברוך) לין, בכינוי 'אבא', השיב: 'אם אני לא קורא לשנהבי אבא וגם לתחכי אינני קורא אבא, אני אקרא לבוריה אבא?'. לדברי יונה גולן, תפיסת ה'דיסטאנץ', הדגש על האינדיבידואליות והעצמיות שאפיינו את משמר־העמק, חלה גם על הילדים, כדי להרחיקם מהסובייקטיביות המופרזת של הוריהם. היא היתה משוכנעת שההפרדה החלקית בין הורים לילדים נעשתה קודם כול לטובת הילד. אין להיכנע לתשוקת האם להיות עם הילד בלילה, אשר דבר אין לה עם צרכיו האובייקטיביים. ההורים דרושים לילד, אך לא לשם חיכוך מתמיד אלא לשעות ספורות שבהן הוא זוכה באהבתם. הקיבוץ השיב את האב לילד, ואילו בחברה המודרנית האב מנותק מהילד.¹⁰³

גם שולמית בת־דורי חשבה כי 'המשפחה החדשה', ה'חופשית מכל יסודות כלכליים', משמעה 'האימנסיפציה של הילד' להתפתח ללא תלות בהוריו. במשפחה זו הוא חופשי 'מעריצות ההורים', כשם שהאישה משוחררת, בלתי־תלויה בבעלה.¹⁰⁴

כאמור, גם מי שלא היו הורים, כמו שנהבי או תחכי, היו מעורבים בחינוך הילדים. זו היתה תרומה ייחודית בעלת צביון אובייקטיבי, שהעניקה ערכים חברתיים־הומניים בסיסיים לילדים. חבר כשנהבי, שידע להקסים את הילדים והיה מייבש את דמעותיהם בלילה בסיפורים שסיפר להם, אפשר לאימהות לישון בשלווה לפני יום העבודה הקשה. לאישה ולאם היתה דרושה מנוחה, כמו לכל אדם עובד, ותברים אחרים יכלו לנחם את הילדים ולהעשיר את חינכם.

רק לעתים רחוקות ניתן למצוא אפילו אצל שנהבי מעט שוביניזם גברי. ניכר בו שאת התכונות ה'נקביות' – עודף של רגישות והשתפכות הנפש, חוסר עקיבות והיעדר שליטה יצרית ורגשית, וכניעה למצבי רוח – שלא היה רוצה לראות בחניכיו בתנועה בחו"ל, לא חפץ לראות גם בחניכותיו. שני המינים חונכו בשומר־הצעיר לחישול האופי.¹⁰⁵ כבר כשהיה בהנהגת ה'שומריה' הוא שמר על קו עקיב המחייב את שוויון האישה. הוא העריך נשים פעילות ואיזן עד כמה שניתן את הרכב פעילי התנועה משני המינים. בוורשה 'מחכים לך ממש כלגואל', כתב לאמה תלמי, כאשר חשש שהיא תהיה אולי בחורה יחידה ב'ממשלת הבחורים' של ההנהגה העליונה של השומר־הצעיר בפולין. שנהבי לא היה מרוצה שבועידה העולמית של התנועה יהיו רק שתי צירות.¹⁰⁶

מאיר יערי תבע להקפיד ללא רתיעה ולתת לאישה 'חינוך מה שיותר גברי'. לעומת זאת, גישתה של שולמית בת־דורי היתה אחרת. לדעתה, השינויים במישור החברתי ובמבנה הכלכלי של החברה הנוכחית הם רק תנאי ראשון 'לאקטיביזציה של האשה'. אל היסוד החברתי נוסף היסוד הפסיכולוגי. לא קל לשנות את המבנה הפסיכי של האישה. יש לחולל

103. ריאיון עם יונה גולן, משמר־העמק, 2 במרס 1999.

104. מנחם רוזנר, תמורות בתפיסה על שוויון המינים בקיבוץ, גבעת חביבה 1969, עמ' 9.

105. שנהבי לשלמה, יוני 1928, אש"צ 5.3-95 (1).

106. שנהבי לאמה, 6 באוגוסט 1930, שם. ראו גם: שנהבי לאהובתו, דידיה, יום שישי בצהריים, אש"צ

(5) 1.3-95

שינוי הדרגתי ביחסה של האישה לגופה, לתהליכים הפיזיולוגיים והפסיכיים המתחוללים בה, ועליה להיות מודעת להם. כי אם תרצה להשתוות לגברים ללא התחשבות בכוחותיה – היא תיכשל ותתייאש.¹⁰⁷

בצמרת קיבוץ ב' התלבטו גם בן-עמי והלה גורדון במושגי שוויון האישה. בן-עמי, שהדריך בתנועה בפולין, כתב לרעייתו מה ששמע מפי אישה קרובה אליה, ש'האשה אינה יוצרת שום דבר. היא רק מקבלת מהגבר את תכנה'. לדוגמה היא הביאה את הלה עצמה, שזמן קצר לפני שהכירה את גורדון הושפעה מהאופנה האחרונה שראתה בפריס, ולא החזיקה כלל בדעות שומריות ולא עלה על דעתה לעלות ארצה. והנה, אך הכירה את גורדון וכבר אימצה לעצמה השקפות שומריות. גורדון גונן על אהובתו וכתב לה: 'אני אמרתי לה את התיאוריה שלך: כי אם גם האשה מקבלת השפעה מן הגבר זה לא דבר מקרי. [...] האשה בחרה דוקא באיש זה עם השקפותיו אלה [...] כי כנראה קרוב לה ביותר האיש עם הכל אשר בו'.¹⁰⁸

הלה, שהלכה לקיבוץ אחר בעלה, חשה טוב במשמר-העמק כי הצליחה לממש את הססמה של קיבוץ ב', ה'דיסטאנץ', והשתדלה להימנע מלהתערב ב'קטנטנות', שהרבה חברות קיבוץ שקעו בהן. אך המאמץ היה סיוזיפי. החיים היומיים האפורים בקיבוץ היו גדושים ב'קטנטנות'. למשל, ב-1931 החליט אחד המשקיסטים לפרסם כמה ימי עבודה נתן כל חבר וכמה ימים נסע או חלה. הלה שללה את הסטטיסטיקה הזאת. בקיבוץ יודעים מי חרוץ ומי בטלן ומוטב שלא לכתוב זאת, 'לבן על שחור', כי זה 'ישפיע רע מאד'. סטטיסטיקה של ימי עבודה ופרסומה תהיה 'לסימן של אי אימון לאנשים בקיבוץ'.¹⁰⁹

ההשתלבות של הלה בקיבוץ מבליטה את מצבה של האישה: עליה מוטל להסתגל לאפרוריות היומיום, בעוד בעלה מדווח לה על המאבקים התנועתיים והפוליטיים. מכתביהם של בני-הזוג גורדון נשאו בדרך-כלל אופי אישי ומשפחתי, ואילו את העניינים התנועתיים והפוליטיים חלק גורדון עם חבריו.¹¹⁰

שמואל גולן חשש שהאישה בקיבוץ, המתבססת על שוויון המינים שכביכול כבר הושג בו, נקלעת לפסיביות ונסוגה לעומת חברותיה בעיר.¹¹¹

גם מיתה בת דורי חשבה כי חברת הקיבוץ, 'הנתונה בתנאי חסות ובטחון הכי אידיאליים', עובדת ויוצרת בד' אמותיה בקיבוץ, אך מוגבלת על-ידי המיקרוקוסמוס הזה. היא טענה כי ה'פתרון' האידיאלי כביכול של בעיות האישה בקיבוץ הוא לרועץ לה, כי היא 'מקבלת [...] ללא מאמץ'. מיתה, שהביעה אמון מלא בקיבוץ ובחינוך הקיבוצי כמשחרר את האישה,

107. רוזנר, תמורות בתפיסה על שוויון המינים בקיבוץ, עמ' 9.

108. בן-עמי להלה, וארשה, 14 ביוני 1929, ארכיון משמר-העמק.

109. הלה לבן-עמי, 2 במרס 1931, ארכיון משמר-העמק.

110. מכתבים מעטים, המדווחים על התנועה ועל ענייני פוליטיקה ראו: בן-עמי להלה, 17 בנובמבר, 12 ו-24 בדצמבר 1931, ארכיון משמר-העמק.

111. מילק גולדשיין, 'חיי הקיבוץ ושאלת שחרור האשה', השומר-הצעיר, 23-24 (וינה, 15 בדצמבר 1930),

עמ' 11. כאמור, מילק גולדשיין הוא שמואל גולן.

השותפה בבניין החברה והחינוך, טענה כי הפוליטיזציה של התנועה היא הגורמת לפסיביות של חברת הקיבוץ. מה שאמרו לפנים על האישה בחברה, שאין היא מסוגלת לחרוג מהמשפחה, כן אומרים עתה על האישה בקיבוץ יחיד, שאין היא מסוגלת להתרומם לדרגת מנהיגות תנועתית ולכן איננה משתתפת במועצות הקיבוץ הארצי. מיתה לא היתה נכונה להסתפק בשותפות ממשית של נשים מעטות בפעילות בקיבוץ הארצי, אלא תבעה יציאה של נשים רבות לפעילות ולתעסוקה מקצועית מחוץ לקיבוץ, כדי להעלות את מעמדן של כלל הנשים בקיבוץ.¹¹²

הדיונים על שחרור האישה במרחביה

השומר-הצעיר היה יוצא דופן בדיון גלוי על המיניות ועל הנשיות, ובמאבק נגד השמרנות והצביעות המינית בארץ ובתנועת הפועלים ראה חלק בלתי-נפרד משליחותו הסוציאליסטית. הזמן עשה את שלו ודיונים ציבוריים על המיניות נפתחו גם במסגרות של תנועת הפועלות. הדיונים על בעיות האישה במרחביה נשאו אופי רעיוני בזכותו של חבר הקיבוץ רישרד ויינטרוב, שעסק בנושא שחרור האישה במרחביה ופרסם את דבריו בבטאוני התנועה. ויינטרוב הדגיש כי הזיהוי של חירות האישה עם הסוציאליזם התחזק עוד יותר לאחר עלייתו של הנאציזם לשלטון, שטבע את הסממה על מקומה של האישה במטבח, בכנסייה ובמיטה. לדבריו, האידאולוגיה הסוציאליסטית חייבת להתרחק מטיעונים גזעניים ביולוגיים הקובעים את נחיתות האישה.¹¹³

לעומת הפאשיזם, המיוסד על גזענות ועל הבדלים ביולוגיים, הסוציאליזם המאמין בהתניה חברתית יביא את שוויון המינים. הבסיס למשפחה הסוציאליסטית הוא החינוך המשותף. הקיבוץ התקדם בכיוון הזה, אך האישה עצמה מושכת 'לחיק החיים הנוחים, לעזיבת העבודה ולגעגועים אחר המגרש שלי, הבית שלי, הגינה שלי'. כך במושב וכך גם בקיבוץ. יש לנהל כל הזמן 'מלחמה על ההכרה הקולקטיביסטית של האשה'. בהסתמכו על זיגמונד פרויד בדרך ויינטרוב על 'המדע החדש' – הסקסולוגיה. הוא הכריז ש'הסיפוק המיני הוא תנאי הכרחי להצלחתו הגופנית והרוחנית של האדם וזכותו לכך טובה היא כזכות לנשימת אויר ולאור השמש'. יש 'לשנות את יחסו הנפשי של צבור הפועלים לבעיה המינית'.¹¹⁴

השומר-הצעיר, שהרבה בדיונים בתחום המיניות, נמצא לכאורה בעמדה טובה לנהל את המאבק לשחרור המיניות בציבור הפועלים. אבל הרברט מרקוזה, שהרצה בחברה הפסיכואנליטית על חיי המין בקיבוץ, התרשם כי 'בקיבוצים גובר הטיפוס האסקטי', המוצא

112. שולמית בת-דורי, 'שאלה לבידור', השומר-הצעיר, 23-24 (וינה, 15.12.1930), עמ' 16-20.

113. רישרד ויינטרוב, 'בעקבות יום הפועלת', השומר-הצעיר, 4, 8 (15.4.1935). קלארה צטקין היא שהכריזה על יום הפועלת לפני 25 שנים.

114. רישרד ויינטרוב, 'שאלה בוערת', השומר-הצעיר (נובמבר 1933), עמ' 16-19.

את סיפוקן העיקרי בעבודה ובשיבה אל הטבע, ומזניח את הארוס. מרקוזה טען כי הגישה לארוס ולסקסוס בקרב חברי הקיבוצים היא 'מסולפת', עד כדי 'אינבלידיות' בתחום יחסי המין. המשפחה בקיבוץ מתמקדת בהקמת הדור החדש ולא בתענוג המיני, ו'נפוץ מאד הפחד של הנשים מחיי מין'. לדבריו, פחד זה גובר בקרב הנשים הנשואות בגלל המגורים המשותפים של זוגות נשואים עם חבר או חברה רווקים ('פרימוס'). כך נהרסת האינטימיות המינית ונלוות אליה תוצאות נפשיות קשות. מרקוזה הסיק את מסקנותיו לאחר ביקור במרחביה ושיחות עם חברים וחברות.¹¹⁵

שלא כמאיר יערי, שתינה את דאגותיו בשאלת השפעת המשפחתיות על חיי החברה בקיבוצים,¹¹⁶ הנשים במרחביה התייחסו בספקנות לדיון בשוויון האישה בקיבוץ שאיננו בוחר בנשים כנציגותיו בתנועה. אחת הנשים הודהתה עם דברי יעקב חזן, שקרא ל'התקוממות' הנשים בקיבוץ הארצי. 'בת הצחוק' ה'מעליבה' שריחפה על שפתי כמה מהגברים בדיון במרחביה חיזקה את טענתה. יערי הבהיר שהבעיה המרכזית בקיבוץ היא המשפחה והחינוך המשותף, והמצב יחמיר: ככל שיגדל מספר הילדים, כן יתרכזו הנשים בקיבוץ בעבודות החינוך והבית. למרות התפתחות המשק בכיוון המאפשר עבודת נשים בענפי בעלי-החיים והגננות, כל עוד לא יהיה היסכון בטיפול בילדים – לא תשתחרר האישה לעסוק במקצועות אחרים.¹¹⁷

רישרד ויינטרוב ציין את הפער בין השוויון הפורמלי של נשים וגברים בקיבוץ ובין המצב לאשורו.¹¹⁸ הוא השווה את הפער בין מימוש האמנסיפציה ליהודים, כאשר דרשו מהיהודי להתבולל בעם הרוב, ובין האמנסיפציה לנשים, התובעת מהאישה 'התבוללות' – 'לעשות הכל כמו הגבר'. אמנם עד כה היתה התרבות גברית, אבל עליה להתעלות ולהיות כלל-אנושית. הוא גינה את הגברים, המלבישים 'במחלצות מדעיות כביכול' ו'בנימוקים פסיכו ביולוגיים' את דעותיהם על נחיתות האישה. למעשה, הם מסתמכים על תורתו הגזענית של אוטו ויינגר, שקבע כי 'בשביל האשה קיים רק העולם הסקסואלי הארוטי והפונקציות הנובעות מזה', ואילו 'הגבר חובק זרועות עולם ויוצר תרבות'. אסור לגברים סוציאליסטים להרים ידיים, גם אם 'קיימים גורמים אשר אין באפשרותנו לשנותם'. אמנם 'התפקידים הביולוגיים של האשה [...] והאמהות בולעים הרבה יותר מרץ מאשר אצל הגבר', אך אסור להגיע למסקנה שאין להגשים את שוויון האישה בתרבות ובחברה. יש לצייד אותה באמצעי מניעה ובכך לאפשר לה השתלטות על מנגנון ההיריון והפסקת שעבודה ב'ידי הטבע המקרי'. גם אם לא יהיו בעתיד הקרוב איינשטייניות, ישחרר תכנון המשפחה את האישה 'ליצירה תרבותית'. עד כה שלט כוח האגרוף הפיזי בתרבות האנושית, אמר ויינטרוב, אך גוף שרירי

115. פרוטוקול חבר העובדים במוסד משמר-העמק, ארכיון המוסד החינוכי במשמר-העמק – מוסד 'שומריה' [להלן: אה"מ] א-4(3). והשוו: ביאל, ארוס והיהודים, עמ' 250-254.

116. יערי, פרוטוקול שיחת חברים במרחביה, 31 באוקטובר 1930, ארכיון מרחביה (12.1)5.

117. שיחת חברים במרחביה, 24 במרס 1931, שם.

118. שיחת חברים במרחביה, 13 במרס 1931, שם.

וחזק נעשה פחות ופחות דומיננטי בחברה ובתרבות המודרנית. רק לכאורה הגבר הוא מטיבו אקטיבי ויוצר והאישה פסיבית, החל מ'האקט של ההולדה'. האינטואיטיביות של האישה מוצבת מול הצטיינות הגבר בהפשטה רציונלית; הגבר מסור יותר ל'עניין' והאישה מסורה יותר ל'אדם', אך האינטואיציה והקרבה לחיים המציאותיים יכולות למלא תפקיד חיובי בחברה.

ויינטרוב הביא את טענותיו של פרויד ושל אחרים, שהאימהות מגבילה ומצמצמת את היקף היצירה הרוחנית של האישה. הגבר הוא שיצר את התרבות באמצעות הסובלימציה, כשרתם ליצירתה את כוחותיו הנפשיים. אך אם התרבות תלויה בסובלימציה של יצר המין, אמר, גם האישה תוכל להגיע לכך, והוסיף: 'גם רגש האמהות מסוגל לסובלימציה [ההדגשה שלי, א"כ]'.

שחרור האישה הוא קורבן האם והילד

שמואל גולן, שהיה כאמור המחנך הבכיר בשומר-הצעיר, הכריז שהקיבוץ הוא 'הפתרון המלא לשאלת שחרור האשה [ההדגשה שלי, א"כ]'. הוא לא הסתפק בשוויון הזדמנויות ובשוויון פוליטי, דוגמת הישגיה של האישה במערב אירופה, אלא קבע שהקיבוץ חותר ל'שוויון מלא', ברצינות רבה ו'מתוך הכרה אנושית העמוקה ביותר'. כדי להשיג שוויון מלא, על האם להתגבר על הרגשות הטבועה בה ביחסה לילדיה ולהגיע ל'רגולציה ורציונליזציה'. אמנם הרציונליזציה ביחסה של האם לילדיה דורשת 'מאמצים נפשיים' וגם 'קרבנות קשים', אך היה בידי גולן לבשר כי 'מהתנגשות זו יצאה התנועה הקיבוצית וידה על העליונה'. הוא חגג את נצחון האמנסיפציה של האישה על 'היצרים האגואיסטיים' של האם, 'יצרים' צנטריפוגליים המפוררים את החברה'. הקיבוץ הכריע את יצר האימהות האי-רציונלי 'ושעבד אותו לרעיון'. הוא הכריז על נצחון 'בית הילדים', שהוא 'נצחון הקיבוץ' וגם נצחון 'רעיון שחרור האשה, המעמידה את עצמה לרשות המפעל'. נצחון רעיון שחרור האישה זוהה עם החינוך המשותף, כהישג של האישה וכקורבן של האם בקיבוץ. האישה לא תשחרר אם לא תשתחרר קודם כול מיצריה הנשיים והאימהיים, לא על-ידי ביטולם כי אם על-ידי התדרת אור ההכרה, הרציונליות והאובייקטיביות לתוך היצרים האלה. הפיכתה של אם לילדים למחנכת של ילדים שאינם ילדיה היא גם גאולתה כאדם, כי היא מחנכת לא בכוח היצר כי אם בכוח הלמידה מה טוב לילד לפי המחקר המדעי. לטענת גולן, אהבת הורים יצרית ו'בלתי מחושבת' גורמת 'לפעמים' נזק חמור לילד.¹¹⁹

הקו החינוכי-הפסיכולוגי של השומר-הצעיר דגל בשחרור האדם מיצרים, מהלא-מודע. הסובלימציה תשחרר את 'כל כחותיו' של האדם 'להגות, למעשה ולשלטון מתוך הכרה

119. גולדשיין (לעיל הערה 111), עמ' 9-11.

שלמה¹²⁰ קו זה יושם בעקיבות מיוחדת לגבי תפקיד האם בחינוך הילדים בתקופת הגיל הרך, אבל לא רק למען הרציונליזציה. גולן הדגיש את הצד הארוטי של הנישואים בקיבוץ. מאחר שהדבק הכלכלי ניטל מן הנישואים בקיבוץ הם משבריים יותר, כי בקיבוץ הכוח האוחז אותם יחד הוא היחסים האישיים, 'אהבה והרעיונות בלבד'. הוא הגדיר את הנישואים בקיבוץ כ'אינדיבידואליזציה ביחסים שבינו לבינה', חתירה לשלב גבוה יותר בזוגיות. זהו שינוי ערכין עמוק ומורכב במשפחה, ו'תמורה עמוקה מעין זו חלה גם ביחסי ההורים והילדים בקיבוץ'. הוא הכריז כי הקיבוץ מסיים את תקופת הפטריארכט ופותח תקופה של שוויון אמיתי בין בני-הזוג. 'שיחררנו את האשה שחרור כלכלי ומשפטי מוחלט', אבל עדיין אין זה בטוח מה יהיו התוצאות, כי 'לא זכינו עדיין למחקר מעמיק אשר יגלה את כל התוצאות הנובעות מתמורה זו – שכדוגמתה אנחנו מכירים רק בשלב קדום של ההתפתחות האנושית'. גולן קיווה שהחינוך הקיבוצי, המרחיק את הילד מן המיניות של הוריו, ירכך את תסביך אדיפוס שלו. לדעתו, הוכח שקיימות חברות שבהן אין תסביך אדיפוס, ואין הוא מוצר של המשפחה כשהיא לעצמה אלא מוצר של המשפחה הפטריארכלית. מאחר שסמכות הקיבוץ המירה את סמכות האב במשפחה הפטריארכלית, האב הקיבוצי איננו אוטוריטיטיבי והילד מזדהה עמו כעם ידד גדול ונערץ, וכך מרוכך התסביך הזה.¹²¹ גולן קיווה לחיסול השניות שתסביך זה יוצר אצל גברים שאינם מסוגלים לאחד את אהבתם הנפשית-הרוחנית ואת תשוקתם החושנית. הסיבה היא שהילד למד שאסור לאהוב את אמא 'ביצר הטוב וביצר הרע' גם יחד.¹²²

ביטולו או לפחות מיתונו המרבי של תסביך אדיפוס היה אחד הנימוקים החשובים להצדקת הלינה של המשותפת של הילדים בבתי-ילדים, הרחק מחיי האהבה של הוריהם. הדרישה מן האימהות לוותר על לינת הילדים לידן הכאיבה להן, וגאוות מחנכי השומר-הצעיר היתה שהצליחו להשיג ויתור זה, 'לאחר מלחמה עקשנית'. הם טענו שהתגברו על 'הסכנה של לינה משפחתית של הילדים עם הוריהם', שנחשפה כביכול 'על ידי המדע הפסיכולוגי המודרני', ולכן 'לינה נפרדת של הילדים מן ההורים היא אחת הערובות של החינוך המיני הנכון'. למעשה, הפסיכולוגים לא סמכו בדרך-כלל את ידיהם על לינה בבתי-הילדים. מחנכי השומר-הצעיר טענו כי בית-הילדים והמטפלת עוסקים בתפקידי החינוך הלא-נעימים ומאפשרים להורים להתמקד בפגישותיהם עם הילדים ב'אהבה טהורה', שאינה מוכתמת על-ידי תביעות חינוכיות.¹²³

120. ראו: צבי זוהר, חינוך הדור: לפרובלימות החנוך בגולה ובארץ, הוצאת ההנהגה העליונה של הסתדרות השומר-הצעיר העולמית, ורשה 1931, עמ' 161.

121. שמואל גולן, 'הערכה פסיכולוגית של החינוך המשותף', אופקים, שנה חמישית, ב, 17 (1948), עמ' 55, 68.

122. שמואל גולן, החינוך המשותף, מרחביה 1947, עמ' 12-13, 20.

123. ראו: עמנואל ברמן, 'החינוך המשותף בקיבוץ: הקסם והסיכונים באוטופיה הפסיכואנליטית', החינוך המשותף, 132 (יוני 1989), עמ' 65. מצוטט מתוך חיבור של השומר-הצעיר משנת 1937.

לדעת גולן, ההורים חשובים כתוספת 'רגשית' חיונית, אבל החינוך נתון בידי מחנכי הקיבוץ, ובראשם המטפלת של הגיל הרך, ש'איננה עובד חינוך סתם'. בגיל הרך בקיבוץ, 'הילד כרוך אחרי המטפלת בקשרי נפש עמוקים ותלותו האמוצינאלית בה אינה נופלת מתלותו בהוריו, ואולי אף עולה עליה'. הוא ציין שהילד נתון בידי המטפלת הרבה יותר מאשר בידי ההורים, בגלל חשיבות הטיפול באיברים האינטימיים והחינוך לניקיון. המטפלת טווה 'רקמת יחסים דינאמית, רגשית יצרית' והילדים נקשרים אליה ב'הזדהות נפשית עמוקה', כיוון ש'חינוך היצרים מופקד רובו ככולו בידי המטפלת'.¹²⁴ לדעתו, יש סיכוי שהחינוך המשותף יפחית נזקים, ובו גם טמון המפתח 'לשינויים מהותיים שבמבנה הפסיכי של האדם'. לטענתו, 'אין צורת חינוך אחרת הנוטלת במידה הזאת את העוקץ' מהסכנות למחלות רוח לסוגיהן. הוא קיווה ש'החינוך המשותף נהפך לחינוך פרופילאקטי מובהק'.¹²⁵

נוסף על מיתונו של תסביך אדיפוס, החינוך המשותף היה אמור למתן מאוד גם את האוננות. מחנכי השומר-הצעיר, כמחנכים מודרניים, שבו וטענו שהאוננות היא מעשה טבעי ואיננה חטא או פשע. ובכל זאת הם הזהירו את ההורים שאסור ללמך את הילדים או לחבקם ולנשקם בחום, או אפילו להניפם אל על ולהרכיבם על צווארו של אבא. שכן פינוק ו'רכות יתרה', הקושרים את הילדים אל הוריהם 'באזיקי הבלתי מודע', אינם מאפשרים להם להתנתק מהם ולהגיע לעצמאות. אין דבר מוזק מ'הפרזה ביחסי האהבה'. האיזון והמיתון באהבת הורים לילדיהם, הנעזרים בקיצור הפגישה עם ההורים לשעות ספורות ביום ובמיתונה היצרי מחסנים את הילדים מפינוק, כי 'הילד המפונק אין להשביע את רעבונו לאהבה'.¹²⁶

את הצורך של הילד בחיבה, הסביר גולן, צריכים לספק ההורים אך לא פחות מכך המטפלת, הבונה אליהם גם היא 'גשרי ליביו'.¹²⁷ הצרכים האובייקטיביים של הילד ולא היצרים של ההורים הם הקובעים את מנות האהבה, כדי שלא יבאו 'לידי הפרזה מדיקה'. גולן חשד שהרגשנות היצרית של ההורים כלפי הילד נובעת לעתים קרובות מן הצורך שלהם עצמם באהבה, שאם לא בא על סיפוקו המיני הבוגר, 'מוצא לו תחליף בסיפוק בלתי תכליתי ורב סכנות בקשרי ליביו עם הילדים'. הוא חשש מ'סילופי התפתחות טראומטיים' של הילדים בגלל עודף תשוקה וגילויי חיבה של ההורים כלפיהם. בית-הילדים מציב גבולות

124. שמואל גולן, החינוך המשותף, תל-אביב 1961, עמ' 118. גולן שב ומספר שהמטפלות מצילות ילדים מידי הוריהם (למשל, עמ' 130). גם מנחם גרסון, מהתאורטיקנים הפסיכואנאליטיים של הקיבוץ הארצי, מספר שהמחנכים ממלאים את הפונקציה התובענית במקום ההורים וממתנים את תסביך אדיפוס ולמעשה מבטיחים אותם מפני הסכנה של סיבוכים נפשיים הנובעים מהתסביך הזה. ראו: מנחם גרסון, חינוך ומשפחה במציאות הקיבוץ, מרחביה 1968, עמ' 51.

125. גולן, החינוך המשותף (1961), עמ' 72.

126. צבי זוהר ושמואל גולן, החינוך המיני, מרחביה 1941, עמ' 38.

127. גולן, 'הערכה פסיכולוגית' (לעיל הערה 121), עמ' 47. יש לציין כי פרויד דיווח על עצמו ב-1900 כי בהיותו תינוק אהב בעיקר את האומנת שלו, שטיפלה בו עד גיל שנתיים וחצי, וסולקה מבית הוריו בגלל גנבה. פרויד כתב שכנראה אהב את הזקנה הזאת 'שלימדה אותו את הלכות הנקיון, למרות שהיא התנהגה אתו בחוק יד'. ראו: אבנר פלק, 'פרויד והרצל - מחקר פסיכויסטורי', האומה, 56 (דצמבר 1978), עמ' 57-75.

מסובלימציה של הנשיות לסובלימציה של האימהות

מסוימים לגילויי החיבה של הורים כלפי ילדיהם, אך יש להוסיף ולחנך את ההורים 'לכיבוש יצרי עצמם'. גולן אמר להורים:

אין אנו רואים בעין יפה את החיבוקים, הלטיפות והנשיקות שאין להם סוף – כשם שאנו אוסרים את המכות – ותובעים מן ההורים ויתור מסויים והקפדה על מידה נכונה. [...] הנדנודים הרבים, ההפרזה בזריקת הילדים למעלה והרכבתם על הכתפיים או על הברכיים מעוררת אצל הילד תחושות מיניות, העלולות להביא לידי אונגיה [...] הננו רואים לעצמנו זכות מלאה בדרישה זו ואתנו הבטחון שעל ידי כך אין אנו מקפחים את מידת האינטימיות, הדרושה לילד.¹²⁸

כדי להבטיח את השפעת הקיבוץ על הילדים, אין להשמיע לפניהם דעה מנוגדת בענייני חינוך.¹²⁹ רק אז ניתן להפוך את הקיבוץ לחממה חינוכית שתגן על הילד מעצם התעוררות היצרים האגרסיביים. גולן הציע את החינוך המשותף כשדה ניסוי מדעי של הפסיכואנליזה ומידת תקפותה.¹³⁰

גולן גם התמודד עם השקפותיו של פרויד על הנשים. פרויד, אשר שמע מפי המטופלות שלו סיפורים על התעללות מינית בילדותן ואף גילה אצלן סימנים ברורים להתעללות מעין זו, האמין להן תחילה, אך לאחר מכן פירש את הדיווחים האלה כהזיות ילדות, 'דמיונות' משאלות'. התגבשה אצלו דמות הילדה-האישה כפסיבית-מוזוכיסטית. כשכן 'רוצה' את אמו, הוא רוצה לעשות, לפעול, לחזור, לכבוש. כשבת 'רוצה' את אביה, היא רוצה שהוא יכבוש אותה ולאחר מכן יכבשו אותה גברים אחרים.¹³¹ למעשה, התאוריה שלו נסבה על הבנים, ואילו הבנות נשארו בגדר בעיה לא פתורה.¹³² צבי זוהר ושמואל גולן, שלא רק קראו בשקידה את פרויד אלא גם תרגמו מכתביו את הקטעים הרלוונטיים על הנשים, הביאו את הדברים שאמר לפסיכואנליטיקניות, עמיתותיו לעבודה: 'אתן יותר גבריות מנשיות'.¹³³ גולן ביקר את התורה הפסיכואנליטית שראתה באישה יצור פגום, 'נעדר זכרות', וסבר

128. גולן, שם. ובהקשר זה הוא גם מדגיש שהמטפלות ולא ההורים ישכיבו את הילדים לישון בערב בבית-הילדים. והשוו: עמנואל ברמן, 'החינוך המשותף בקיבוץ, הקסם והסיכונים באוטופיה הפסיכואנליטית', בתוך: יחזקאל דר (עורך), חינוך בקיבוץ משתנה, ירושלים 1997, עמ' 45.

129. שמואל גולן, 'יסודות וסיכומים לעבודה בגיל הרך', בעיות החינוך המשותף, 16, 4 (1951), עמ' 19.

130. צבי לביא ביטא גם את דעתו של גולן כשטען כי תסביך אדיפוס ותסביך הסירוס אינם אוניברסליים וניתנים לשינוי. ראו: צבי לביא, 'למצבה של הפסיכולוגיה בימינו', אופקים, שנה שביעית, א, 22 (1953), עמ' 4; שמואל גולן, 'לבעיות הדחפים היצריים בפסיכואנליזה', שם, עמ' 8-9.

131. זיגמונד פרויד, 'קטע מתוך אנאליזה של הסטריה', בתוך: עמנואל ברמן, (עורך), פרויד ודורה, תל-אביב 1993, עמ' 4-45, 54-55.

132. זיגמונד פרויד, 'כיצד גיליתי את המיניות הילדותית', אופקים (1944), עמ' 90-91; אופקים, שנה שלישית, ג, 10 (1946), עמ' 22-23.

133. Sigmund Freud, *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, New York and London 1989, p. 145

שהאמירה הזאת של פרויד היא 'פגם בגאונותו'. האישה-האם איננה נחותה, ולכן אין לתבוע 'משפחה שבמרכזה הילד', אם פירוש הדבר ריתוקה של האם לילד.¹³⁴ ההשקפה שהחינוך המשותף נועד לקדם את שוויון האישה בלטה לעיניו של מלפורד ספיירו, שבא לישראל לחקור את החינוך המשותף בקיבוצים, ופרסם את מחקרו בגליון אפריל 1955 של כתב העת *American Journal of Orthopsychiatry*. ספיירו ראה שהמטרה העיקרית של החינוך המשותף היא 'שחרור האם מן האחריות בעד הטיפול בילד, ובעת ובעונה אחת גם להרחיק את הילד מסמכותו הפטריארכלית של האב'. לטענתו, ספיירו טען שאין מדובר בהזנחת הילד, כי החברה הקיבוצית מקדישה מרץ ותשומת לב לילד, שהוא מלך הקיבוץ, ו'הכתר של ההורים'.¹³⁵

מחנכי הקיבוץ הארצי דחו את טענתו של ספיירו בדבר פחדי הלילה של הילדים, וטענו כי יש בכוחם של בית הילדים ושל קבוצת הילדים לתת בטחון וסעד לילד שלעולם אינו בודד לנפשו.¹³⁶ בדרכם האובייקטיביסטית הם הניחו שהילד המתעורר בפחד בלילות נזקק למבוגר כלשהו ולא דווקא להוריו.¹³⁷ כמו כן הניחו כי די בהנקה חפוזה ומדודה של 20 דקות מדי ארבע שעות. המניע היה חיובי: שחרור האם מהתינוק שלה, כדי שתוכל לבצע את עבודתה כראוי. גם לאחר התיקון בהנחת פרויד על התינוק הנרקסיסטי, וביסוס הנחת הנגד שהנרקסיזם בא בתגובה לפגיעה בקשר של התינוק עם מושא האהבה הראשוני שלו,¹³⁸ לא שינו גולן וחבריו את דעותיהם בעניין ההפרדה בין האם לילד, והיו בטוחים כי טוב לילדים בחינוך המשותף.¹³⁹ ביטחון זה נבע מגישתם הרציונלית האובייקטיבית-מקצועית שגרסה שבקיבוץ הילדים מטופלים כהלכה,¹⁴⁰ אולם לא היה שם הקשר הסובייקטיבי העמוק, בונה האישיות, עם האם.¹⁴¹ בעקבות גילויי המחקרים שפורסמו בעולם על 'החסך האמהי'¹⁴² אמנם

134. יונה גולן (עורכת), האשה בצומת ההסטורי, תל-אביב 1966, עמ' 18-19.

135. Melford E. Spiro, *American Journal of Orthopsychiatry*, 25, 2 (April 1955). תורגם לעברית:

מלפורד א' ספיירו, 'חינוך בכפר קולקטיבי בישראל', עלון המוסדות, 26 (1955).

136. גרעון לוי, 'הערות לספר על ילדי הקיבוץ', אופקים, א, 13 (פברואר 1959), עמ' 123. ההערות הן על

ספרו של ספיירו: Melford E. Spiro, *Children of the Kibbutz*, Cambridge, MA 1958.

137. פרידה כ"ץ, 'הייעוץ הפדגוגי לגבי הגיל הרך', אופקים, שנה שמינית (1954), עמ' 503.

138. ברגמן, דרכיה של האהבה, עמ' 279, 286.

139. גרעון לוי, 'החינוך המשותף לאור הזכרונות', החינוך המשותף, 122 (דצמבר 1986), עמ' 31.

140. ייתכן, אם כי אין לכך הוכחה, שרשימות מלגלגות על האימהות במשפחות עירוניות פורסמו בכוונה כדי להשמיץ את החינוך המשפחתי בעיני חברי הקיבוץ הארצי. ראו: ליצי רוזנברג, 'אמהות, רשימות מחדר-עבודתו של פסיכולוג', אופקים, שנה שביעית, ב, 23 (1953) עמ' 143-144; אלי אילן, 'ניתוח של קונפליקט בחינוך המשפחתי והשפעתו, לפי מכתב אוטוביוגרפי של פראנץ קפקא אל אביו', אופקים, שנה שביעית, ג, 24 (1953), עמ' 242-250. הרשימה פותחת בהבעת דעתו של קפקא שההורים הם האנשים המתאימים פחות מכול לגדל את ילדיהם.

141. לדעת ויניקוט, הקשר אם-ילד בונה את עולמו הפנימי של הילד באמצעות הגשמת הפנטזיות הראשונות שלו: התינוק בורא את השד בדמיונו, וכשהאם מגישה לו את השד היא מגשימה את הפנטזיה שלו ובכך מעוררת בו את האמון הבסיסי שהוא יקבל את מה שהוא מפנטז. האשליה מוגשמת - וממש ברגע הנכון. לכן הקשר אם-תינוק חשוב כל-כך, ורצוי שקשר זה יהיה עם אדם אחד המטפל בתינוק. ראו: אדם פיליפס, ויניקוט (תרגומה מרים קראוס), תל-אביב 1999, עמ' 88-93, 106-107.

142. שמואל נגלר, כתבים, קריית ביאליק 1998, עמ' 182.

מסובלימציה של הנשיות לסובלימציה של האימהות

הסתמן ריכוך מסוים והורחב המגע של האם עם התינוק, אבל דווקא בגלל גילויי המחקרים האלה גם גובשה הלינה המשותפת לדוקטרינה דוגמתית. המטפלת נמצאת ליד הילד הרבה יותר זמן מאמו, והיא 'הציר שסביבו נסבים חייהם הנפשיים' של ילדי הקבוצה, ולמעשה גם של הוריהם.¹⁴³ החברה הקיבוצית הדחיקה את בעיות האימהות,¹⁴⁴ אך סברה שהיא עושה זאת למען שחרור האישה.

עצמיות האם ועצמיות הילד

כאמור, יונה גולן, רעייתו של שמואל גולן, היתה מהנשים העצמאיות במשמר העמק. היא עסקה בענייני ציבור והיתה פעילה בתנועה ובמפלגה. בני-הזוג גולן נהגו ההפך מן המקובל: שמואל עסק בחינוך ויונה בפוליטיקה. המשפחה שהקימו שברה את הדפוס הפטריארכלי וטיפחה את 'העצמאות המודרכת' של הילד כלפי הוריו מגיל צעיר ביותר, בעזרת המחנכים של בית-הילדים.

שמואל גולן נטה תחילה 'לצמצום מרחיק לכת' של השפעת ההורים על ילדיהם, ולאחר מכן הסכים להשפעה מוגבלת של ההורים, בתנאי שתהיה חיובית. הוא הלך בעקבות פרויד שהחשיב את הגיל הרך כתקופה המעצבת את האישיות, אך את תורת החינוך המשותף יצר בניגוד לתורת הפסיכואנליזה ולפסיכולוגים בכלל, שהניחו כדבר מובן מאליה שהילד הרך גדל ליד אמו ואביו. הוא נטל מפרויד את תיאור התסביכים הנגרמים לילד בגלל סכך קשריו עם הוריו, כדי לנמק את הצורך בהפרדה בין הילד הרך להוריו במשך רוב שעות היממה. השימוש שעשה בפסיכואנליזה היה 'בלתי אורתודוקסי ביותר'.¹⁴⁵

גולן גם שאף לסייע לנשות הקיבוץ, חברותיו ואחיותיו לפעילות חברתית, קיבוצית ותנועתית, שהיו שותפות לגברים בשאיפותיהם לבניין חברה חדשה בארץ. כסוציאליסט ומגשים ציוני הוא היטיב לדעת כי לא די ברצון בלבד, אלא דרושים גם תנאים שיאפשרו לבני-האדם ליצור. הוא הבחין בשני מקצועות ופעילויות המאפשרים לאישה לגבש את אישיותה הבלתי-תלויה: מפלגה סוציאליסטית, ומדע. אין זה מקרה שלא הזכיר את העבודה היצרנית. המכשול הבלתי-עביר כמעט, שניצב לפני האישה בדרך למימוש חירותה, היה 'המשפחה בחייה'. מאורח חייהן של הנשים שהכיר בעת לימודיו בברלין הסיק כי רק 'האשה העוסקת במדע באופן שלם' זוכה לעצמאות וחברות לעבודה ולשוויון, שגם הוא יחסי בלבד, עם הגברים העובדים באותו המקצוע. גולן חתר להגיע לעצמיות של האישה

143. גולן, 'יסודות וסיכומים' (לעיל הערה 129), עמ' 6.

144. גדעון לוי, מדע לוחם וצוחק: שינויים בחינוך המשותף בגיל הרך בשנים 1980-1990, גבעת חביבה 1993, עמ' 7.

145. מוני אלון, 'משנתו החינוכית של שמואל גולן', בתוך: יוסף ארנון (עורך), החינוך המשותף באספקלריה של משנתו של שמואל גולן, תל-אביב 1976, עמ' 17.

האינטלקטואלית - כמו זו של יונה שלו. הוא כאב את דברי פרויד, שהדגיש כאמור את נחיתות האישה, אבל לא שלל את אמיתותם. הגבר פתוח לשינויים עד גיל בוגר מאוד, אמר, ואילו האישה מזקינה מבחינה נפשית וקופאת על שמריה בגיל מוקדם. אבל גולן לא אמר נואש אלא קיווה שהקיבוץ יוכל לתקן עיוותים ביחסים בין שני המינים, וראה בכך את מבחנה של החברה הקיבוצית.¹⁴⁶ גולן אמר דברים אלה לא רק על חברות הקיבוץ ככלל כי אם גם על אשתו האהובה יונה:

כן הבנתי אותך. [...] ואת סמל שאיפתך זו ראיתי ביחסך לאמהות, לעובדת אמהותך את, כשאמרת לעצמך - סכנה היא להשתעבד לה מבלי בגרות מספקת ובטחון, שלא היא תהיה המכרעת בחיי בתור אדם. גם לפי דעתי סכנה גדולה נשקפת לאשה בנקודה זו [...] קיימים תנאים, אשר מגבילים את השאיפה הזו של האשה בעלת ההכרה החברתית [...] והם [...] משתלטים על חיי האשה מתוך מארב [...] ואני שוב נזכרתי למשל בר. ג. [...] אין לך מושג כמה נחמד ועצמי [...] היה אדם זה לפני 10 שנים. והיה כדאי בלי מסווה ובלי כוונת טשטוש למפרע לשים לב לתנאים שאצלנו, ללמד ולחקור אותם ולראות באיזו מידה הם משחררים את האשה (הרוצה בכך) ובאיזו מידה הם מהווים רק אלוסיה של שחרור כשבאמת הכל נשאר כמו שהיה.¹⁴⁷

הוא היה ער לכפילות שעשויה להתלוות להערצת היסוד הרוחני שבאישה. לעתים מופיע פיצול בדמות האישה: לילית נחשקת מזה ומלאך מקודש מזה. זה תסביך הנובע מהערצת האם ומהפגמת הפתרון לתסביך אדיפוס - איסור המגע בגופה המקודש של האם-האישה הרוחנית.¹⁴⁸ גולן היה אחוז תאווה 'לחדור לפני ולפנים של האדם' באנליזה שערך בפסיכואנליזה כדי לחולל את גאולת נפשו,¹⁴⁹ וכן תאווה לגאול את האדם החדש והמשוחרר בקיבוץ, ובראש ובראשונה האישה העצמאית.

146. שמואל גולן ליונה, 20 בנובמבר 1932, בתוך: ארנון (עורך), שם, עמ' 155-157.

147. שם. שם. המקור בכתב ידו. ממנו גם מסתברים חיי האהבה שלו, חופשיים וחסרי מצעורים: 'אני שולח לידיה 24 נשיקות נפלאות לכל חלק ואבר, אשר אפשר להגיע אליו, ביחוד יש להזכיר את השערות, העינים, שפה למעלה ולמטה, צואר קטן, שדים אהובות, כנרת ויידה וכל, כל היונוש. עכשיו אני שולח בדאר וכשרק אבוא ליונוש אתן אותן לפי החשבון המדויק למעשה. ולא יועיל דבר, צריך יהיה לסבול ולשתוק'. ובמכתב מ'27 בנובמבר 1932: 'קו קו אבר אבר חלק חלק, ועל כולם - כולך. ההנך מרגישה. הנה עתה אני מקסים את כולך לפני עיני: חוכמה ורוך, ובשר קטיפה וגאווה ועדנה ושחור ולובן ועצב ופראות, שטרם התעוררה. כולך. [...] ועתה: על כולך כל חלק וחלק, העין, השער, השדים האהובות, הבטן הישר, הדקות, העור הרך והמתוח, הרגל ובין הרגלים - מקלטי, מבצרי, נמלי, שקטי, אני נכסף אליך, אבדן הכל והישג הכל'.

148. גולן ליונה, 4 בדצמבר 1932, שם. ביטוי לתסביך זה שלקה בו המשורר ש' שלום ראו: Eyal Kafkafi, 'The Psycho-Intellectual Aspect of Gender Inequality in Israel's Labor Movement', *Israel Studies*, 4, 1 (Spring 1999), pp. 188-211

149. גולן ליונה, 21 בדצמבר 1932, ניירות יונה גולן, משמר העמק.

כאשר דיווחה יונה לגולן בפברואר 1933 כי במועצת הקיבוץ הארצי יש רק שתי צירות-חברות, ראה בכך דבר חמור ביותר ופסק כי כאן 'לא מועילה דיאגנוזה. נחוצה תיראפיה'. הוא טען שהתנועה עושה למעשה 'מעשי אונן במובן הרוחני' בכל הנוגע לקידום מעמד האישה. אבל בד בבד עם השתתפותו בצער החברות ומחאתו נגד החברים בקיבוץ הארצי, שיש להם תמיד דברים חשובים יותר לענות בהם, הוא התלונן וכתב:

אם החברות שלנו אינן יודעות להתקומם, למרוד במצב הזה, אינן מסוגלות למצוא דרך לקראת איזה אקט של הופעה עצמית - סימן שאינן שוות יותר. מה מחזיק אותן בקיבוץ, בתנועה החברתית? למה הן יושבות בקיבוץ? מפני שבעלים להן? מפני שעליהן ללדת בנים ולעשות אי אלו עבודות?¹⁵⁰

בדבריו ציין שהנשים אמנם 'הציגו לעצמן תעודת עניות גדולה', אבל אין הן האשמות הבלעדיות. הקיבוץ הארצי הפגין בכך שמגיע לו 'אות קלון', כי בבחירת שתי נשים בלבד למועצה הוכיח את 'פשיטת הרגל' שלו בתור תנועה. לצערו, ברל כצנלסון צדק כאשר ייחס את מיעוט החברות במוסדות הקיבוץ הארצי לפוליטיזציה של התנועה, כי בנאומים אידאולוגיים רק הגברים הם 'גבורי חיל'. הוא פסק שהשומר-הצעיר איננו מצמיח נשים לפעילות פוליטית. הקיבוץ הארצי מניף את הדגל הפמיניסטי רק בפרזיולוגיה שלו, אך למעשה הוא תובע מן האישה 'טיפול בסירים, בלבנים ובעיקר שתלד, תלד ילדים'. בציניות הוסיף שיש לה עוד תפקיד - 'הגבר אינו יכול לחיות בלעדיו', כלומר, האישה בקיבוץ הארצי היא אובייקט מיני. ההתרכזות של הקיבוץ במפעל החלוצי 'רותמת' את האישה 'לעגלה הישנה נושנה'. בכוונה 'הגזים', אמר, כדי להבליט שבקיבוץ קשה לאישה להשתחרר יותר מאשר לאישה בחברה הבורגנית העירונית, 'קשה שבעתיים', ולכן יש לשקוד על כך. רוחב המבט של גולן לא היה מלווה בהפשטה המנותקת מן המוחשי-הקונקרטי. במכתב נתן ליונה דוגמה של חברת משק נאמנה לקיבוץ, פעילה ובעלת רמה, שכאשר נפרד ממנה בעלה היה ברור שנשמטה אצלה כל אחיזה בקיבוץ, אשר איננו מתחשב בה:

בו ברגע שחייה הפרטיים, חיי המשפחה נודעו אצלה - מה היה הקיבוץ, שהיא אהבה אותו אהבה רצינית וגדולה? מה הוא נותן לה? מדוע הבחורות אינן חושבות על זה? [...]. הבחורות תקחנה לעצמן את 'דוגמת תמר' לדוגמת אסון, כשלון. [...] וייווצר מעין קרב, מאבק, לשמור על הבעלים, לשמור ויהי מה - על היחסים המשפחתיים, מפני שבלעדם הרי זה הסוף. ואלה עוד חיים ראויים לשמם?

לטענתו, החברה הקיבוצית איננה יכולה להשלים עם מצב מעין זה. זה אוויר 'שקשה לנשום בו'. אסור לחברה הקיבוצית להוסיף ולהתייחס 'ל-50% שלה [...] כאל מכונות לידה'. גולן ביקש מיונה לסלוח לו על הביטוי הגס. יודע הוא גם יודע 'להוקיר' את האימהות, אבל אין מה לעשות - בהקשר החברתי דבריו משקפים את האמת. רק באוזני יונה הוא מעז להקצין

150. גולן ליונה, 1 בפברואר 1933, שם.

את גישתו הפמיניסטית הנחושה, מכיוון שהוא יודע את נפשה השואפת לשוויון אמיתי, וזהו חלק מסוד קסמה בעיניו. גולן הסביר לה שאסור להשלים עם מעמד האישה המתפתח ומתגבש בתנועה הקיבוצית, ובשל כך

אני מגזים ומפריז אולי, אבל בכוונה, שלא לתת לך מנוח, שתרצי כמוני להוקיע את הדברים המגונים האלה וללמוד מהם בשביל עצמך, רוצה אני להדליק בך לפיד בל-יכבה, מפני ש [...] מאמין אני, שאני מחזק בזה קו ידוע אשר רצית בו, מתוך הנחות הנתונות בך – ולא – לא הייתי עושה זאת, אם כי בטוח אני, שאילמלא היו בך הקוים, התכונות, השאיפות הללו, לא היינו נפגשים כמו שנפגשנו. אני קנאי לתביעות אלה אצל האשה בכלל, אצל חברתי, רעייתי בודאי ובודאי. לא פלא שלא יכולתי למצוא לי חברה בקבוץ, בבית אלפא, במשך כל השנים שחייתי שם – פשוט לא ראיתי אדם מורד באף אחת מן הבחורות שם חוץ מתמר. וזכורני, איזה פחד תקף אותי מאז בפני הקיבוץ ב', אשר נדמה היה לי בלי צדק, ששם המצב גרוע עוד יותר דוקא בנקודה זו. חוץ מאמה [תלמי, א"כ] לא ראיתי בו אשה אדם לוחם ועצמי.

גולן היה מוכן לתקן באורח חלקי את קביעתו החריפה לגבי קיבוץ ב'. יש בו כמה נשים עצמאיות, אבל לא רבות. הנשים העצמאיות שהיו בשומר-הצעיר פשוט ברחו מהקיבוץ. הוא הזהיר את יונה, שהיתה צעירה ממנו, שלעולם לא תוותר על שחרור האישה.

במכתבים אחרים גולן שב ומציין את ההדדיות ואת היחס השוויוני כלפי יונה האהובה שלו. הוא תכנן לחיות עמה, אך 'דוקא מסיבה זו שבעתיים חשוב לי לראותך אדם חופשי וחזק, העומד על רגליו ונושא את עצמו. כי ברור לי, זהו תנאי להצלחת החיים המשותפים ורק אז יכול האדם להביא אל החיים האלה את גודל הרגשות, לתת ולקחת, להיות מאושר'.¹⁵¹ הוא אמנם הודה ביושר כי תשוקתו אליה אינה קשורה בהכרח או מותנית בשותפות רוחנית עמה. הוא רצה באחדות הגוף והרוח, אך לא היה בטוח בה לגמרי, אפילו לגבי עצמו ולגבי יונה.¹⁵²

לדעת גולן, פרויד הוא איש מדע המוכן לאחוז ב'דיקטטורה' כדי להשליט את 'האינטלקט, רוח המדע, התבונה', בחיי הנפש.¹⁵³ לתפיסה שהאישה נחותה מן הגבר אין ביסוס ביולוגי ולכן מעמדה הנמוך בחברה איננו נצחי; מאחר שהיא הפכה לנחותה בתוקף תהליך לא טבעי, אלא בתוקף תהליך אנושי, מעמדה בחברה הוא בר-שינוי. האישה חייבת למרוד בזהות שהוקצתה לה בעולם הפטריארכלי. אך כדי למרוד עליה להודות קודם כול בזהותה הנחותה בפועל, כפי שהפרולטריון מכיר שהוא נחות כדי להתארגן ולמרוד נגד סדרי החברה והתרבות העושים אותו לנחות.¹⁵⁴

151. גולן ליונה, 10 בינואר 1933, שם.

152. הוא שוחח עמה על אהובתו הקודמת – ינקה. גולן ליונה, 1 בפברואר 1933, שם.

153. גולן תרגם קטע מויגמונד פרויד 'על השקפת העולם', חלק שני, השומר-הצעיר, 4, 18 (15.9.1935), עמ' 12-13.

154. Allison Weir, *Sacrificial Logic: Feminist Theory and the Critique of Identity*, New York and London 1996, pp. 135-137, 164

מסובלימציה של הנשיות לסובלימציה של האימהות

לאחר שנישאו נולד להם בן, רן. נוסף על הסדרים הרגילים בבית-תינוקות קיבוצי, אשר הקציב זמן מדוד וקצר לאימהות, נאלץ הילד להיותו כבן חצי שנה לבלות הרחק מאמו, בבית-החולים, בגלל חשש לדלקת ריאות. יונה, שנוכחה עד כמה התינוק זקוק לה כשהוא בבית-התינוקות, 'מכיר אותי היטב ובוכה כאשר אני מסתלקת ממנו', חרדה לילד שבילה ימים מספר בבית-החולים, שם לא נתנו לאימהות להיכנס למחלקת הילדים.¹⁵⁵ כעבור כשנה חלה קשות אביה של יונה ולאחר זמן נפטר, ואמה נזקקה לסעד פיזי ונפשי. יונה הרבתה לשהות מחוץ לבית, וכאשר הגיעה לקיבוץ לתקופה קצרה באותם ימים, כשהיה רן כבן שנתיים, גולן שהה לא פעם מחוץ למשמר-העמק. וכך כתבה לו:

ואין לי רצון לנסוע ולעזוב שוב את רן הקטן. הוא עכשיו כל כך נחמד, שמח ובריא, רץ ומפספט [...] הוא אוהב מאד להיות על הידים, אבל [אני] כמובן אם מודרנית, ונלחמת נגד הרגלים רעים, והוא מתעקש ומתגלגל על האדמה, אבל סוף סוף הוא מוכרח לקום וללכת. היום שיחקנו כל כך יפה. אני רצתי אחריו והוא ברח וצחק מקרב לב.

כאן מדובר על כמיהתו של ילד רך, בעיקר זה הזוכה לראות את הוריו כה מעט, להיות על הידיים ולהתגפף – הרגלים 'רעים' שגולן לחם בהם בחינוך הילד הרך בקיבוצי השומר-הצעיר. באותה עת הוא היה חבר בוועדת הגיל הרך, עם צבי זוהר ועוד חברות, והעביר את הישיבות ממרחביה למוסד במשמר-העמק בינואר 1935¹⁵⁶ וזה הקל עליו קצת להיפגש עם הילד.

כשמלאו לרן שנה וחצי החלו מאורעות 1936 ושהותה של יונה אצל אמה בתל-אביב התארכה, גולן השתדל למלא את תפקיד ההורים לבלות עם הילד כשעה-שעתיים אחר הצהריים:

הפגישה אתו, עם הכושי הקטן הזה, מרעננת בעיקרה. כמה הוא היה נפלא היום, שקט, טוב לב ומלא שמחה. תאוותו הגדולה עכשיו: מים. אני מוכרח לפתוח כל ברוז, הוא שם ידיו הקטנות תחת קילוח המים, מרטיבן, משחק ונהנה. הוא פוחד מפני מקלחת וצורח נורא. 'גשם די!' – הוא מכריו כשרק מכניסים אותו לחדר הרחצה. יכול להיות כי מפני זה דוקא הוא מרבה לשחק עתה במים ורוצה להשתלט בצורה כזאת על הרגשתו הבלתי נעימה הנגרמת על ידי המים.

גולן, שלא הסתפק בניחות פסיכולוגי של בנו הקטן, עקב אחר התפתחותו באמצעות הקשבה לדיווחי המטפלות, אשר הודיעו לו 'בפנים צוהלות' על התקדמות הילד, שכבר עושה את צרכיו בסיר. האב הפסיכולוג הרעיף על בנו אהבה פעילה והיה מסיע אותו במריצת הרפת הגדולה של הקיבוץ. הילד הרך החזיק בשתי ידיו במריצה שהסיע אביו והיה צוהל ושר. גולן

155. יונה לגולן, 23-24 ביוני 1935, בתוך: ארנון (עורך), החינוך המשותף באספקלריה של משנתו של שמואל גולן.

156. הועדה לחינוך בגיל הרך, 9 בינואר 1935, אה"מ א-3(2).

טייל עם רן ועקב אחר התפתחות הדיבור של בנו הרך. הילד שכינה תחילה ציפור בשם 'פוך', עבר לכינוי 'ציפוך' ולחמור קרא 'אמוך'. חרף התאוריות שלו על הגבלת המגע הגופני עם הילד, כדי שלא לעורר את הליבידו שלו, גולן חיבק אותו בחום ונתן לו 'להתפנק'.¹⁵⁷ האופי החם והפתוח של גולן האב תאם את התפקיד האבהי שהקצה גולן התאורטיקן לאב הקיבוצי. הוא עודד את השוויון בין המינים לא רק למען האישה-האם אלא גם למען האב. מי עוד כמוהו היה מוכן לשינוי מעמדו השלטוני של האב 'עד כדי הדחתו כלייל' מכל סמכותיות. רק אז, האמין, ישתחררו הרגשות שנכבלו על-ידי השלטון, והאב יחדור אל השלב של שחר הילדות, יפתח את מוסרותיו הנפשיים-אמוציונליים, ויזכה למתת האבהות. האב יטייל וישחק עם הילד ויאזן את השפעת האם עליו. הקדמת המגע של האב עם הילד, תוך כדי התרככות דמותו, תאפשר לילד הזדהות עם שני הוריו כאחד, שתחסוך לו תסביכים במעבר מהזדהות בלעדית עם האם להזדהות עם האב ועם החברה. גולן ניסה לראות בהיעדרות האם מקרבת הילד בתקופת הגמילה בעיה של האם ולא דווקא חסך אימהי לילד. אם ישחקו המטפלות עם הילדים במקום להניחם פסיביים ב'לול', לא יהיה הילד זקוק לאמו אלא לשהות קצרה בחברתה.¹⁵⁸

גולן הגיע למסקנות שהמעיטו את הסכנה הנשקפת לילד מחסך אימהי. בשבועות והחודשים הארוכים שהאם הצעירה נעדרה מסביבתו של בנה בן השנה וחצי, נעדר האב תכופות ממשמר-העמק גם בשעות המעטות שנהג לבלות עם ילדו. למשל, כאשר שהה שלושה ימים רצופים במזרע, בילה מישוהו אחר מחברי המשק עם רן בשעות אחר הצהריים. גולן, שהתחנך וביקש מיונה לשוב לקיבוץ, כדי ש'יתמלא החלל הריק אשר סביבי ובתוכי בעקב חודשי חיים אחרונים', הודיע לה שעם שובה הביתה ייסע לכמה שבועות לכרמל, כנראה לנופש ולעבודה עיונית משותפת עם ידידו הקרוב המחנך צבי זוהר, והיא תצטרף אליו לשבוע, כלומר, הילד יינטש שוב במשמר-העמק בזרועות המטפלות שלו.

הוא לא חש בבעיה מיוחדת אצל בנו הקטן, גם לאחר ששניהם נעדרו מספר ימים רצופים. הוא מצא את בנו 'בריא וטוב לב קבל אותי בשמחה נפלאה. הבאתי לו דלי ומשפך וכף קטנים ושחקנו יפה בחול ובמים'. אמנם דווח לו כי 'הילד שאל כל הימים עלינו איפה "מילק-יונה"',¹⁵⁹ הילד בדרכו הילדותית השיב על השאלה: 'מילק נסע ויונה נסעה. [...]. כלם נסעו'. גולן שב ומסר לבנו הקטן 'נשיקות' מאמא, ובישר לה שהילד 'מוזכיר אותך בלי הרף'. הוא חש כי 'תינוק זה בן 19 חודש כמה הוא כבר יודע ומבין ומרגיש', ומבשרו ידע כמה היה קשה לו עצמו בלי אשתו הצעירה והאהובה, אבל היה משוכנע בהתפתחות התקינה של הילד. גולן הצטער שאין לו די זמן 'לחקור' את ההתפתחות הלשונית 'המעניינת' של בנו, 'מן המקור הראשון', אילו הוקצב לו זמן למחקר שהאובייקט שלו הוא 'מתוצרת עצמית'.¹⁶⁰

157. גולן ליונה, 28 במאי 1936, ניירות יונה גולן, משמר-העמק.

158. שמואל גולן, 'החינוך בקיבוץ', אופקים, 11, ד, 3 (דצמבר 1957), עמ' 442-447.

159. כאמור, 'מילק' הוא שמואל גולן.

160. גולן ליונה, 28 במאי 1936, ניירות יונה גולן, משמר-העמק.

בינתיים נקפו השבועות ומצבו של אביה של יונה החמיר. בתנאים האלה גולן לא העז 'להציע' ליונה לבקר אצל בנה הפעוט 'לימים מספר'. אלה היו ימי המאורעות ועל רקע השרפות החוזרות של החורשה במשמרה העמק, היריות והאזעקות בלילות, ניסה גולן להמשיך לקיים את 'האידיליה' שלו 'עם בני הקטון, עם רן', שאהבו כנפשו, לתפקד היטב כמהנדס לקבוצת הנערים והנערות שנמסרה לידי, מנותקים מהוריהם, במוסד במשמרה העמק. גולן היה ער מאוד לצורך של בנו הקט במגע גופני עמו. הילד היה רץ לקראתו, תוחב את ראשו בין רגליו, או משעין את פניו אל פניו, ומשחרר 'מיני קולות [...] הנאה נפלאים'. אך גם כשהתגעגע הילד להוריו, מאחר שלא ראה את אביו וגם אמו נעדרה שבועות רבים, והיה מזכיר שוב ושוב את 'אונה' ואת 'מילה', גולן התנחם בכך שבנו 'קשור גם לעובדות קשר רב וחוק'.¹⁶¹ גולן, הפסיכולוג, לא היה מודאג שמא הנוכחות הנדירה של הוריו גורמת לפעוט נזק מתמשך, חסר תקנה.

כל אותה העת, למרות הטיפול המשותף בילד, הלך וגבה החיץ בין בני-הזוג. כאשר הסתכסכו המחנכים זוהר וגולן עם הקיבוץ הארצי בעניין תנאי עבודתם במוסד החינוכי, הבהירה יונה לבעלה שאין הוא חופשי כמו זוהר לאיים בהסתלקות ממשמרה העמק כי אין בדעתה לעזוב את הקיבוץ. גולן הרך והאוהב נכנע והצטרף לקיבוץ כחבר. לעומת זאת, זוהר, שהוסיף להתגרר במוסד ולהיות פעיל בו, לא היה חבר קיבוץ.

יונה הודתה שבגלל השתיקה השוררת ביניהם, גולן אינו חש במשמרה העמק כמו בבית. היא העריכה את הרמה האינטלקטואלית שלו, הגולשת גם אל חיי הרגש שלו, וחשה שלמרות השתיקה יש ביניהם 'יחס עמוק ורציני', גם בזכות הילד האהוב. בכל זאת, כאשר שכב גולן בבית-החולים היא השאירה את הילד בן השנתיים בקיבוץ ונסעה לסמינר חברות של הקיבוץ הארצי שהיא ארגנה בחדרה. היה 'צר' לה על הילד, ש'כל כך התקשר אלי', אבל השארתו לבד שלושה שבועות תאמה את השקפת עולמה הפמיניסטית:

יש לי ילד שאני אוהבת אותו מאד. ראשית מפני שהוא ילדי אבל גם בלאו הכי הוא נחמד מאד, עם עינים גדולות פתוחות לרווחה שרואות כל עשב קט וכל חיפושית בתוך העשב, ילד שיודע באופן נפלא להקשיב לסיפורים [...] שבמשך שלושת רבעי שעה יכול לשבת בשקט גמור ולהקשיב למוסיקה. ילד עם כוח עקשנות עצום שאפשר לשברו רק בהסברה אבל בשום אופן לא בכוח, ועם יכלת התרגשות רבה. אני אוהבת את הילד מאד ומילק אוהב אותו לא פחות ממני והוא לנו מקור שמחה רבה. אבל נדמה לי שאני לא איבדתי את אישיותי ואת דמותי עבור הילד. אני יודעת שהוא יאהב ויכבד אותי רק אם אדע לשמור על דמותי אני ויהיה לי ענין בחיים, עצמאי מנקודת ראותי שלי ולא מנקודת ראות שלו. כוח מכבד רק כוח ואני רוצה לשמור על תוכן כוחי ועל תוכן חיי עבורי וגם עבורו. האם טוב ליי? טוב לי ורע לי כלכל אדם חי, שמעולם לא פסה התלבטות מנפשו. אבל במשך הזמן לומדים שלא להתחשב עם הטוב והרע הפרטי ועושים מה שנחוצן מה שדרוש מה שהשעה דורשת.¹⁶²

161. גולן ליונה, 31 במאי 1936, שם.

162. יונה לרוד שמטרלינג, 13 באפריל 1937.

יונה ביכרה את ההשתתפות בסמינר הן על פני בנה הקטן הן על פני גולן, ששכב בבית החולים והתייסר שם מאחר שידע כי בנו נשאר לבד, בלי אמא ובלי אבא. לאחר הסמינר היא שבה לתל-אביב מבלי לראות את בנה הרך, כי נודע לה שאביה יחיה רק כמה שבועות. היא העדיפה לשהות כמעט ללא הפסקה ליד מיטת אביה הנוטה למות מהפגישה עם בנה, לא כל שכן עם בעלה.

מן המכתבים עולה שיונה חשה, כמו שחש גולן, שהולכים ונפרמים החושים המקשרים אותם. אבל הרי גולן עצמו, שהרבה לחבק את בנו, בניגוד ליונה שקימצה בחיבוקים, דגל בהגבלת משך השהייה של ההורים עם ילדיהם, ואת המגע הגופני עמהם. גולן עצמו דיבר מפיה של אשתו כי אסור לאם לאבד את אישיותה העצמאית מול הילד.¹⁶³ הוא לא התלונן, על היעדרויותיה התכופות.

יונה האמינה שהאם הטובה איננה זו המקריבה את כל-כולה למען ילדיה, אלא זו הנתונה לעיסוקים בעלי משמעות עבורה. אחד משורשיה החינויים של התהוות העצמיות של הילד היא התהוות הכושר שלו לזהות את השתקקותה של אמו לעולם המצוי מחוץ לאהבתה לו ולהיות שותף לה. הפנמת הזהות של האם המשקיעה בעולם החיצוני היא עתירת משמעות ליצירת האני של הילד, בפיתוח אישיות מעורבת, השואבת משמעות מן העולם. הסובייקט האימהי נחוה כבעל תוכן עצמי של השתתפות בעולם, של אכפתיות כלפי העולם הנמצא מחוץ לילד. רק אם האם מאחדת באישיותה אהבה לילד והשקעה בעולם החברתי הנמצא מחוץ לילד, היא יכולה לשמש מודל של סובייקט המאחד בתוכו תשוקות שונות – ובכל זאת עומד בעומס – ונשאר אחד. אישיות עצמית של האם מסייעת ליצירת אישיות עצמית ומעורבת של הילד.¹⁶⁴

עמדתו הפמיניסטית של המחנך גולן בזכות הגדלת חלקו של החינוך המשותף על חשבון בלעדיותה של האם, נבעה משיקול דומה אך בהדגשת האנטי-חרותיות של החינוך הזה. הוא סמך את ידיו בשמחה על הממצא של מלפורד ספיירו כי אחת התכונות החיוביות של בני הקיבוץ היא מעורבות בחברה ו'היעדר של שאיפה חזקה להצלחה אישית'.¹⁶⁵ ראשיתו של חינוך חברתי על חשבון חינוך אינדיבידואליסטי מדי היא בהפחתת המגע עם האם שגישתה לחינוך הילד היא סובייקטיבית, רגשנית, מעניקה לילד הרך הרגשה שאין כמוהו וצוהלת לכל הישג אישי שלו, לעומת גישתה האובייקטיבית של המטפלת, שכבר ראתה דברים כאלה אצל ילדים אחרים. לעומת הנמכת השאיפות של ילדי הקיבוץ, גולן הוסיף לראות

163. ברשימה על הנעשה בקיבוץ מסילות מבוטאת הדעה שאין להרשות שהאמהות הצעירות יסיימו את יום עבודתן דוקא בשעה שהילד משתחרר לשעת ההורים, הרי כשהיא נוסעת מחוץ לקיבוץ כי אז די לה שחברתה תטפל בילד שלה. [...] הרי הקיבוץ משהיר את האשה מהטיפול המעשי בילד ונותן לה את האפשרות ל"עבודה חופשית" ולרכישת מקצוע. לכן אי אפשר להסכים לבקשת האמהות להשתחרר מעבודה לשעות הערב לראות את ילדיהן. ראו: 'מסתירות חיינו', ניבים, 9 (1.2.1944).

164. ראו: Weir, *Sacrificial Logic*, pp. 182-183. על רן גולן בבגרותו ראו: שיחת חברים, קיבוץ משמר העמק, 29 במאי 1965; מכתב רחל מגור לרן, 4 ביוני 1965, ניירות רחל מגור, ארכיון משמר העמק.

165. גולן, 'החינוך בקיבוץ' (לעיל הערה 158), עמ' 445.

מסובלימציה של הנשיות לסובלימציה של האימהות

באישה בקיבוץ סובייקט הזכאי לחתור 'להצלחה אישית'. הוא העיר כי גם בקיבוץ נפגמת חירותה של האישה ונמשך השעבוד המסורתי שלה, מאחר שהקיבוץ מוסיף להעסיק את הנשים באותן 'עבודות הבית' וב'טיפול בילדים ובחינוכם'.¹⁶⁶ בשנת 1945 נסעה יונה גולן בשליחות לתנועה בארצות-הברית, וגולן דיווח לה מהמועצה הכ"ו של הקיבוץ הארצי, שהתקיימה באוקטובר 1945 בקיבוץ מעברות, שהמועצה החליטה להקים 'מרכז' ממיניסטי בקיבוץ הארצי, המהווה 'צעד גדול וחשוב [...] לקראת יצירת תנועת עצמאית ואוטונומית' של החברות.¹⁶⁷ גולן עדיין דגל בעצמאות האישה וסבר שיש להמשיך במאבק למען שחרורה, אך היחסים בינו לבין אשתו, שמימשה את העצמיות הזאת באורח מסקני, הידרדרו והלכו. גולן, בעל האישיות החמה והקורנת, המחנך האמפתי, לא היה יכול לקבל ללא טרזניה את מכתבי רעייתו, שנעדרה מהם לחלוטית רגשית. יונה נאטמה מבפנים על-ידי כוח בלתי נשלט. ב-17 בפברואר 1946 כתבה לו:

אתה כתבת לי שאין מכתבי נושאים אופי פרטי ביותר אבל אני רוצה שתדע שאתה ורן יקרים לי מאד, ואני אוהבת אתכם מאד, למרות כל הקשיים של חיינו. אתה יודע כמה צער זה גורם לי שקלקלתי כל כך את חייך, ואולי גם את חיי, אבל כנראה לא יכולתי אחרת ואינני יודעת איך יפול הדבר אח"כ, אבל יחס של ידידות ואהבה קיים, לפחות זה.¹⁶⁸

במכתב זה שיתפה אותו בתכסיסים האידאולוגיים והפוליטיים שהיה עליה לנקוט בתנועה בארצות-הברית, אשר העבירה ביקורת על הקיבוץ הארצי ועל השומר-הצעיר על הודותם עם ברית-המועצות בתקופת המלחמה הקרה. מכתביה לבנה היו גדושים בפרטים על המתרחש

166. רוזנר, תמורות בתפיסה על שוויון המינים בקיבוץ, עמ' 1-2.

167. גולן ליונה, 22 באוקטובר 1945, בתוך: ארנון (עורך), החינוך המשותף באספקלריה של משנתו של שמואל גולן, עמ' 170. ב-19-20 באוקטובר 1945 התכנסה בקיבוץ מעברות מועצת הקיבוץ הארצי. בסוגיית 'בעיית החברה' הוחלט כלהלן: 'אי פעילותה של החברה [...] החברה הנושאת בעול היומיומי אין קולה נשמע כראוי לה. באין מבע ליכולת הגלומה במחצית ציבורנו, נפגם כוחה של התנועה כולה. את אשר עיוותה מורשת הדורות לא נתקן במאמץ חדי-פעמי ואף לא במאמץ של דור. אך מחובתה של התנועה לעמוד בפרץ [...]'. 1. אחוז מחייב של חברות במוסדות התנועה [...]'. 3. כמסד אחראי פועל ומפעיל תשמש המחלקה לענייני החברה, המורכבת מחברות הפועלות בכל מחלקות הקיבוץ הארצי [...] מתפקידיה של המחלקה א. קיום מגע בלתי אמצעי עם חברות הקיבוצים ועם כל הקיבוצים [...] ב. אמוץ קשרים עם תנועת הפועלות [...] ה. סמינריונים רעיוניים מיוחדים לחברות בשטח העבודה [...] המועצה מחייבת את ארגון קיבוצי השומר הצעיר לעבד תוכנית למיכון ולרציונליזציה בענפי הבית [...] להעלות את ענפי הבית לדרגה של מקצוע [...] כנוסים וימי עיון [...] על המחלקה להבטיח את שמירת התור בעבודות השירות בקיבוצים ולחייבם להכניס גם חברים לעבודות אלו' (בעיות החברה, המחלטות המועצה הכ"ו של הקיבוץ הארצי, 19-20.10.1945, אש"צ 5-4.20.5).^[5]

168. יונה לגולן, ניו יורק, 17 בפברואר 1946, ניירות יונה גולן, משמר-העמק.

באמריקה ולבעלה כתבה על רכישת מתנות לבני המשפחה, אבל מעיינות הנפש נסתמו. גולן סבל אף-על-פי שיוגה שיתפה אותו בהתלבטויותיה בסוגיית חינוך הנוער היהודי באמריקה, כולל החינוך המיני. יונה טיפלה בענייניות אובייקטיבית ובפתיחות בחינוך המיני של הנוער, בשעה שהאמוציונליות הסובייקטיבית שלה עצמה חרבה. גולן, שניחן באמפתיה עמוקה ובחדוות הגוף, בהתייחסות סובייקטיבית עמוקה לכל אדם, וקודם כול לקרובים אליו, חסר את השותפות הרגשית, ויוגה חששה שאין הוא נמנע מקשרים עם נשים אחרות. אבל הוא נשאר חשוב לה מאוד והיא לא רצתה לאבד את נוכחותו המעשירה:

אולי טוב יותר הוא לדבר, אבל אני אינני מסוגלת לכך, גם לכתוב קשה לי מאד, לא כל שכן לדבר. דומני שאי יכולתי זאת לדבר, עושה את החיים אתי לקשים כל כך. אבל עובדה היא, שאינני יכולה להסבירה שקשה לי לדבר כקריעת ים סוף, כאילו הייתי צריכה כמו ידי לעשות לעצמי ניתוח [...] מבחינתי אני הקשר שלי אליך והחיים המשותפים לא היו מקח טעות. עוד לא פגשתי אדם שהיקף העניינים שיש לי ענין בו, יהיה כל כך משותף עם אלה שלי כמו היקף העניינים שלך. [...] יכולת עומק החווייה ביחס לדברים, ואני יכולה לדבר אתך על כל דבר שבועלם (מלבד על עצמי) ויש בכך שותפות גדולה. שיערתי שיש לך קשרים עם נשים אחרות, אבל לא רציתי ואינני רוצה לדעת מי הן. [...] להודות, הפגישות האלה המשוערות, היו בשבילי מעין כפרה על חוסר המגע שבינינו. [...] אין אני רוצה בפרוק השותפות שבינינו. אבל מובן גם שיש לך הזכות להוציא מסקנות אחרות. אני מקווה שהן לא תבואנה. שלך - יונה.

השותפות הרוחנית, מעבר לנתק האינטימי, היתה אפוא מרכיב חשוב ביחסיה של יונה עם גולן.

מאיר (יודקס) תלמי, שהיתה לו שותפות רוחנית עם אשתו אמה, מהנשים העצמאיות והבולטות של משמרה העמק,¹⁶⁹ לא היה מרוצה ממצבן של הנשים החברות. בוועד הפועל של הקיבוץ הארצי ב-1945 טען תלמי שהדיונים החוזרים ונשנים בשאלת החברה מעידים שהבעיה לא נפתרה, והכול כבר מודים בכך. אין מבינים שאי-שביעות-הרצון של הנשים ימוטט את החברה הקיבוצית. לדעתו, שוויון האישה והאם מותנה בין היתר במונוגמיה קשוחה ובפסילה מוסרית של 'אהבה חופשית'. תלמי לגלג על החברים הגברים שאינם מוכנים להקשיב 'בסבלנות'. החברות, שניהלו פעם מאבק ל'עבודה על פיגום של בניין', אינן רוצות לעבוד בשמש, כי נואשו מבניית מעמדן על אדני העבודה הפיזית, והן מנסות לבסס את מעמדן

169. אמה תלמי החליטה לסלול את דרכה בעצמה. בהיותה צעירה בעלייה השלישית, ניסתה להקים עם בנות אחרות קבוצת עבודה לסלילת כבישים בשם 'בת-שבע', לפני ייסודו של קיבוץ ב'. הן הוכיחו שנשים צעירות יכולות. ראו: תלמי, 'משמרה העמק', תדפיס מתוך דרך ארץ, ארכיון משמרה העמק. לאחר מכן ביקשה אמה לווין להיות גננת. בזכות יוזמתה וידיעת העברית שלה עבדה כגננת צעירה על הכרמל, ולנה בלילות בגן-הילדים שעבדה בו ביום. חברי קיבוץ ב' שידלו אותה לרדת מההר ולהיות גננת בקיבוץ. היא גם יזמה דיונים על הנשים בקיבוץ. ראו: ריאיון עם אמה תלמי, משמרה העמק, 14 ביולי 1999.

בחברה על 'תורת החיך', כלומר, למצוא חן בעיני הגברים.¹⁷⁰ מאיר יערי הגיב בלגלוג על 'הקינות' של תלמי, וטען כי כל עוד יהיו ילדים רבים, 'החברה תהיה דומיננטית כמעט במאה אחוז' בתחום החינוך, כי 'הטיפול בתינוקות לא יימסר אף פעם לבחור'. הוא הוסיף להתרפק על הנשים השומריות הגאות בנות העלייה השלישית, פורקות הפחם הספרטניות, שהתנגדו בתוקף להצעותיו לייסד מסדר גברים קוזקי. הוא טען שגם בעולם הגדול עבר זמנן של נשים מנהיגות. אין מה לעשות. גם ברוסיה הסובייטית ממליצים על ריבוי ילדים – עם כל ההשלכות שנובעות לכך על מעמד האישה.¹⁷¹ יערי ראה שאפילו בתנועת השומר-הצעיר מתייחסים אל האשה 'כלאובייקט אירוטי'. הוא לא קיווה לשנות את המצב, כי הנשים אינן מוכנות ל'הירואיזם בעבודה' כמו פורקות הפחם מהעלייה השלישית.¹⁷²

גולן נאבק כל העת על שתי 'ציפורי הנפש' שלו שבעיניו הן היו כתאומים סיאמיים: החינוך המשותף ומעמד האישה. הוא העיר שהבעיה היא ש'בדרך כלל מפגרת התודעה אחרי ההווייה'. הקיבוץ מגשש בעזרת החינוך המשותף וחותר לשוויון המינים, אך התודעה מפגרת אחריו 'ומכאן הצורך במלחמה מתמדת ב"אויב מבפנים"'. 'איש לא השלה עצמו כי הגבר יוותר מ"רצונו הטוב" על מעמדו ושלטונו בחברה'. דווקא בגלל ביטול היסודות הכלכליים של שלטון הגבר במשפחה בקיבוץ, הגבר, בעיקר הטיפוס הגברי השתלטן, חותר להדגיש את גבריותו ומלגלג על הנשים ומטיל רק עליהן את עבודות הבית ותובע שירעיפו עליו תשומת לב מיוחדת. ואילו הנשים, שהונכו במשך דורות לפסיביות ולנכונות לסבול, מוותרות על עצמיותן כדי לשמור על 'שלום הבית' ולקנות את השלמות הנפשית של הילדים במחיר כניעה לרצון האב.

גולן קבע כי המלחמה הגבירה את הנשיות המשפחתיות המסורתיות, ומקובלת למדי הדעה כי תפקיד האישה הוא להנעים את חייו של הגבר הלוחם.¹⁷³ נמצא שה'אויב מבפנים' איננו רק הגבר אלא גם האישה, או לפחות חלק מהנשים הפסיביות, הרגשניות והמסורות לגבר שלהן ולילדיהן על חשבון התקדמותן בתחום הרוח והמקצוע.

גם מוני אלון, ממחנכי הקיבוץ הארצי שהיה קרוב לגולן, הדגיש את המהפכה שחוללו החלוצות הראשונות שבאו ארצה חדרות רצון נחוש להיות שוות לגבר בכל דבר: 'בעבודה, בהגנה, בחיי הציבור. [...] לא נזכרת מטרה מיוחדת לאשה'. כל הכבוד למהפכניות שכבשו עבודה בכבישים ובטורייה, אבל בלוויית ה'פוריטאניות' הקיצונית בוטא במסותרים גם הכאב

170. יודקס [מאיר תלמי] בוועד הפועל של הקיבוץ המאוחד בשריד, 7 ביוני 1945, אש"צ 5.10-5 (4). וראו גם: מאיר תלמי, 'המשפחה בקיבוץ', הדים (יולי 1945), עמ' 22 ועוד, שם הוא תוקף את תאוריות הבוסר על האהבה החופשית המסתובבות עדיין בקיבוצים ומגן בתוקף על המונוגמיה. בחוברת זו של הדים התפרסמו מאמרים נוספים בסוגיה זו. למשל, מאמרו של מנחם גרסון, 'החברה בקיבוץ', שם הוא טוען כי 'דרושה לנו תנועת חברות' (עמ' 19).

171. מאיר יערי בוועד הפועל של הקיבוץ המאוחד בשריד, 7 ביוני 1945, אש"צ 5.10-5 (4).

172. מאיר יערי, 'חידוש האדם במולדתו – ערובה לחידוש העם', ידיעות הקיבוץ הארצי, 290, 5 (אפריל 1951).

173. שמואל גולן, 'ליבטול הפטריארכאט בחברה הקיבוצית', הדים, 4 (מאי 1951), עמ' 45-46.

של הכחשת האימהות, כקורבן שהעלו למען הקיבוץ, ובמסתרים חלחל הצער, כעין בכי חנוק, על הויתור ממגע עם גופו של ילד קטן, געגועים ליתר אינטימיות ורכות.¹⁷⁴ אופייני שגם אלון תיאר את צערה של האם באורח מופשט, כאילו מה שדרוש לה הוא מגע של גופו של ילד – לאו דווקא הילד שלה. הגישה הרציונלית האובייקטיבית של הגברים הכחישה את הרגש, את הסובייקט, גם כשכוונותיהם היו טהורות ושוחרות טוב.

עד סוף ימיו סבר שמואל גולן שהמטרה החשובה ביותר של כינון החינוך המשותף הוא השגת השוויון בין המינים. הוא היה ער לכך שדווקא החברה הקיבוצית החלוצית החקלאית הכבידה במשמיותה הגופניות הקשות על הנשים בקיבוץ, לא רק בעבודת השדה אלא גם במטבח ובבית-הילדים. הוא קיווה שה'רציונליזציה' והמיכון יגיעו במהרה גם אל בית-הילדים והמטבח.¹⁷⁵ לדעתו, המחיר שהאישה משלמת בעד השותפות הקיבוצית גבוה מן המחיר שהגבר משלם, וקבע בצער שבוגרות החינוך המשותף משלימות עם 'גורלן' – עבודה בבית-הילדים או במטבח.¹⁷⁶ הוא עצמו העלה את 'השאלה הפשוטה והנוקבת' האם נפגעה האם בקיבוץ מהצמצום הדרסטי של מגעה האינטימי עם התינוק.¹⁷⁷ הוא היה משוכנע שאובייקטיבית הילדים אינם נזוקים ממיצוט המגע האינטימי עם האימהות שלהם. 'הרגשת הקיפוח' היא 'סובייקטיבית', של האם ולא של התינוק, תחליף לסיפוק המיני של האם.¹⁷⁸ גולן ניסה להרחיב את המגע בין האם לילד הדרך בתוך בית-הילדים רק למענה.¹⁷⁹ אולם הוא הדגיש כי לא טוב לתת לילד הדרך לבכות, ובתקופות שילדה הדרך בוכה – מוטב שהאם תישן זמן-מה בבית-הילדים.¹⁸⁰ גולן ניסה להגמיש את החינוך המשותף בצל החשש כי הדור השני לא ירצה 'להילחם על מעמדה הצודק של האישה בחברה'. ללא חינוך מתמיד לשוויון המינים תחול הידרדרות להווי משפחתי מסורתי, שלטון הגבר וגלישת האישה לתפקידה הכנוע שמדורי דורות.¹⁸¹

גולן ראה עצמו גם כמחנך מבוגרים לאהבה ומיניות. על החברים 'לשקוד בלי הרף' על בניית הווגיות. מבשרו ידע שהיעדר 'כושר ההידברות וההדדיות', במיוחד בתחום האינטימי, 'יוצר מחיצות, מרחק וזרות'. ביצוע האקט המיני ללא גילוי לב משאיר את בני הזוג בהסתגרותם ההדדית. הוא ציין כי 'החברה הקיבוצית שמה קץ [...] לשלטון הגבר במשפחה ובחברה', אך רק בתחום הכלכלי. הוא האמין ב'דעת הקהל הקיבוצית' הנאמנה לשוויון המינים, ש'תכפה' על הגברים התנהגות שוויונית כלפי האישה. אבל עדיין יש בה 'טיפוסים גבריים', המלגלים על הנשים בהסתמכם על 'תורות פסבדו-מדעיות', ובכללן משנתו של אוטו ויינינגר, ורואים

174. מוני אלון, 'שנויים במעמדה ובדמותה של האישה בימינו', הדים, 73 (יוני 1963), עמ' 174-188.

175. גולן, החינוך המשותף (1961), עמ' 65.

176. שם, עמ' 64-67.

177. שם, עמ' 133.

178. שם, עמ' 142-143.

179. שם, עמ' 149-153.

180. שם, עמ' 153-157.

181. שמואל גולן, סוגיות הקיבוץ, תל-אביב 1961, עמ' 128-140.

בהן אובייקטים מיניים בלבד. כשם שהגברים שונים ביחסם לנשים, כן הנשים נחלקות לשני סוגים: נשים פעילות ועצמאיות, ונשים כנועות. אסור לאישה להקריב את עצמה למען אהבתה.

גולן היה ער להשפעת החברה הקיבוצית כחברה של גברים לוחמים, המטפחת את האידאולוגיה של 'הגבר למערכה, האישה לבית'. פולחן זה מחזק את הדעה הקדומה כי 'מה שמותר לגבר – אסור לאשה'. מיחסי מין ארעיים של בחור מעלימים עין, שהרי 'זכותו' היא, סימן ל'גבריותו', אך אם אישה 'נכשלה' בכך – מטילים בה דופי.¹⁸² הוא הטיף וקבע כי 'אשה – אינה אובייקט' להנאה מינית, ואין להתעלם מצרכיה הנפשיים. על הגבר להפנים את הגישה הנפשית, המאפיינת את האישה, לחוויה המינית. אין לראות באהבה תנאי בלעדי ליחסי מין, אך גם אם אין הגבר מאוהב, יחסי המין חייבים להתנהל 'בסימן העידון, היופי'. אם אישה חשה שאינה נאהבת כאישיות אלא רק נצרכת כאובייקט מיני, המרירות והכעס, העלבון והיאוש אוכלים את לבה. גולן טען כי הדיבורים על אי-התאמה פיזית-מינית הם שטות. בני הזוג חייבים זה לזה למידה סבלנית, 'הכרת הגוף. גילוי לב. חתירה להדדיות'. במיוחד חייב הגבר בסבלנות כדי ללמוד את 'סוד האורגאזמה' של האישה. האושר ההדדי באמצעות חיי מין עשירים ומספקים נובע מ'גילוי ומיצוי כל ה"סוד" שבגוף'. הוא הטיף ואמר שהמיניות היא דבר הכרחי ו'כל אדם בריא בנפשו' נכסף אליה, אך הסיפוק המיני הגברי המהיר לא ישיג את מטרתו, כי האדם 'רוצה קודם כל אהבה, לאהוב ולהיות אהוב. הוא רוצה במין הזולת כהשלמה לעצמו, כאובייקט של געגועים על שלמות, ולא רק כאובייקט מיני'. גולן הדגיש את 'גילוי הלב ויכולת הידברות כתנאי לחיי אהבה תקינים ומספקים'. אהבה איננה או עניין פיזיולוגי או עניין רוחני, כי אם 'פרי הרגל והתאמנות הדדית'. ביחסי המין יש לראות את 'גולת-ההכותרת – הבטוי העליון ליחסי ידידות וקרבה בין איש ואשה'. בהיררכיה של גולן, האהבה ויחסי המין המאושרים ניצבו מעל למשפחה. אין להביא ילדים נוספים לעולם כאמצעי לרפא חיי אהבה מעורערים, קורבן למען שלמות המשפחה. לדעתו, לפרקים אישה אוהבת את בעלה אך סובלת מהיחסים המיניים עמו ומוצאת את אושרה אצל גבר אחר. במקרה זה, או שהניסיון המיני החדש משנה את יחסה לבעלה או שהיא נפרדת ממנו.¹⁸³

במחצית שנות החמישים כבר נראה באופק כשלון יישום השוויון בין המינים בקיבוץ הארצי, ובקיבוץ בכלל. החברות הפעילות בתנועה על כל גווניה היו כעשרים אחוזים בלבד מכלל הפעילים ולא הוצבו בעמדות הבכירות.¹⁸⁴ ייתכן שממצאים אלה הם שעוררו את יונה ושמואל גולן לכתוב מאמר משותף על מעמד האישה בקיבוץ. במאמר הם טוענים ששוויון

182. שם, עמ' 140.

183. שם, עמ' 146.

184. ברוך רבינוב, 'פעילים ופעילות בקיבוץ הארצי', הדים, 48 (ינואר 1956), עמ' 36-37. מקרב 450 פעילים מגויסים – 84 חברות (כ-20%). שיעורן בפעילות הקיבוץ הארצי והמפלגה 14% בלבד, בתנועה החינוכית בשליחות הקיבוץ הארצי 9 מ-52. בשליחות התנועה העולמית בגולה 32 נשים, רובן חברות של השליחים ומיעוטן שליחות עצמאיות.

אמת בין המינים יושג רק במאבק מתמיד ועיקש של הנשים בקיבוץ, לא פחות מאשר מחוץ לו. בעולם הגדול כבר סוללות להן הנשים דרך למקצועות רבים, ואילו בקיבוץ הן מוסיפות לעסוק ב'עבודות הבית'. העיקרון הקיבוצי החלוצי המסורתי, כלומר, עלינות עבודת האדמה והעבודה הפיזית, פוגע במחנכים ובחברים שהתבגרו, אך עיקר הפגיעה היא בציבור החברות, שמלכתחילה נחשפו למציאות המתסכלת של תחרות לא הוגנת על הספק בעבודה החקלאית הקשה, ולצמצום האופק והבחירה המקצועית. תחילה הבליו החברות מתוך הזדהות מלאה עם החברה הקיבוצית, אך לאורך השנים 'חלחלו במעמקים בקול דממה דקה' ספקות ויאוש. בתוך הנפש פנימה רחשו 'געגועים על האידיליה של חיי משפחה', ועל 'גידול ילדים בחיקה' של האישה. השוויון הפורמלי שהושג חסם את פי החברות והן נמנעו מלהתאגד נגד התנועה למען מימוש זכויותיהן. יונה ושמואל גולן הבליו את עמדתן השמרנית של 'מיטב החברות הפעילות, שהגיעו למעמד חשוב בקיבוציהן ובתנועה', שדווקא הן התנגדו לכל התארגנות של הנשים. זו היתה שגיאה קשה, כי החברה הקיבוצית נסוגה אל המסורת המפלה את האישה.¹⁸⁵

עד עתה נהגו להטיח בחברות שהן נוטשות את החקלאות, ובורחות 'מטעמי נוחיות' כדי להגן על עורן מקרינת השמש. גישה זו מוטעית מיסודה. החברות נאלצו לעבוד בשירותים ובחינוך, ולאחר מכן ספגו את היחס מנמיך-הערך של החברה הקיבוצית לעבודה בשירותים לעומת העבודה בשדה. המאמר של יונה ושמואל גולן הצביע גם על מקורות אחרים לאי-נחת. האישה שנמנתה עם מייסדי הקיבוץ וויתרה על הישגים וזכויות, חשה כעת, משאיבדה את נעוריה ועלומיה, 'אי בטחון בחיי המשפחה, בתחום האירוטי והמיני', כאשר 'כוח משיכתה האירוטי יורד'. מנקודת המבט של האישה, 'החינוך המשותף, בייחוד בגיל הרך, מגביל לפי הרגשתה את מגעה כאם עם ילדיה ואת הטיפול בהם'. אבל יונה ושמואל גולן, שייצגו את הסמכות החינוכית בקיבוץ הארצי, לא דיברו מנקודת הראות של הילד הזקוק למגע האם.¹⁸⁶

סיכום

ביחס אל האישה בתנועת השומר-הצעיר ובקיבוץ הארצי חלו שינויים ומפנים: החל בניסיון הכושל של עדת הגברים של מאיר יערי וכלה בניסיון הכושל של לינת הילדים מינקותם בבתי-הילדים. הניסיון הראשון נבע מהפחתת הערך של האישה היצרית-המשפחתית שאיננה מסוגלת להתעלות לרמתו של הגבר היוצר חברה חדשה ואדם חדש.¹⁸⁷ הניסיון השני גם הוא

185. יונה ושמואל גולן, 'משאלות החבירה בקיבוץ', הדים, 51 (אוקטובר 1956), עמ' 44-55. על כניעת נשות העלייה השלישית לציווי תנועת העבודה על חשבון מעמדן, ראו: יורעאלי (לעיל הערה 61), עמ' 109-140.

186. יונה ושמואל גולן, שם.

187. על המטרה הזאת באימוץ הפסיכואנליזה בקיבוץ הארצי ראו: Alex Liban and Dodi Goldman, 'Freud Comes to Palestine: A Study of Psychoanalysis in a Cultural Context', *International Journal of Psychoanalysis*, 81 (2000), pp. 893-906

מסובלימציה של הנשיות לסובלימציה של האימהות

לא היה נקי ממנה, אך השליך את יהבו על מיעוט של נשים עצמאיות. החינוך המשותף נועד להציל את מעט הנשים העצמאיות משקיעה בדל"ת אמותיה של המשפחה. אך גם כאשר הבחין שמואל גולן, הבכיר בקרב יוצרי החינוך המשותף, כי התמקדות באינטימיות השוויונית שבין הגבר לאישה בא על חשבון המגע האינטימי בין האם לילד, הוא הדגיש שהאם היא שעלולה להיפגע מחסר באינטימיות עם התינוק, והתעלם מן המחקרים על 'החסך האמהי', שקבעו כי הילדים הם הנפגעים באורח חמור מן ההפרדה בינם לבין אמם בגיל הרך. זאת ועוד: האינטימיות הממושכת עם התינוק הדרושה לאם התפרשה אצל גולן רק כצורך משני, כפיצוי על אי-סיפוק מיני. החינוך המשותף, ובכלל זה לינת ילדים הרחק מאמותיהם, היה בגדר סטייה מהמצב הטבעי. נשים עצמאיות מעטות ניצלו את האפשרויות שהעניק להן החינוך המשותף לקידומן המקצועי. בגלל החינוך המשותף והלינה המשותפת הן נעשו אימהות נעדרות, פגעו בילדיהן ובביטחון העצמי שלהן כאימהות.

השומר־הצעיר נע מן הארוס שבין הגברים, שנועד לעצב מסדר חלוצי לוחם, לארוס של העדה ההטרסקסואלית, וגילה נאמנות יחסית לאהבה השווה בין גבר לאישה. אבל הוא נכשל, כמו רוב התנועה הקיבוצית, בניסיון מרחיק לכת להגיע לסובלימציה, לעידון מרוחק, רוחני, לא נוגע, של האימהות.